

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи
кафедра педагогіки та методики початкової освіти**

**Педагогічні умови соціалізації молодших
школярів у стосунках з однолітками**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконав:

студент 2 курсу 213 м.з. групи

Ялимов Олександр Юрійович

Керівник:

Кандидат педагогічних наук,

доцент **Предик А.А.**

До захисту допущено

на засіданні кафедри

Протокол № 4 від 04 листопада 2025 р.

Зав. кафедри _____ проф. Романюк С.З.

Чернівці – 2025

АНОТАЦІЯ

Ялимов О.Ю. Педагогічні умови соціалізації молодших школярів у стосунках з однолітками. – Рукопис. Кваліфікаційна робота на здобуття ОКР “магістр” зі спеціальності 013 Початкова освіта. Чернівецький нац. ун-т імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2025. 94 с.

У магістерській роботі досліджено педагогічні умови соціалізації молодших школярів у стосунках з однолітками. Розкрито сутність соціалізації в педагогічній і психологічній літературі, охарактеризовано вікові та емоційно-комунікативні особливості молодших школярів, визначено вплив міжособистісних взаємин на соціальну поведінку дитини. Представлено результати констатувального дослідження рівня соціалізації учнів початкової школи, виявлено труднощі у взаємодії та статусні особливості дитячих колективів. Обґрунтовано комплекс педагогічних умов, що забезпечують розвиток соціальних навичок: роль учителя, використання інтерактивних форм і методів, а також упровадження інноваційних цифрових технологій. Робота підкреслює значення цілеспрямованого педагогічного супроводу у формуванні конструктивних стосунків з однолітками.

Ключові слова: соціалізація, молодший школяр, міжособистісні стосунки, педагогічні умови, соціальні навички, комунікація, інноваційні технології.

Yalymov O. Pedagogical conditions for the socialization of primary school pupils in peer relationships. – Manuscript. Qualification work for obtaining the Master degree in specialty of 013 Primary Education. Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. Chernivtsi, 2024. 94 p.

The master's thesis examines the pedagogical conditions of socialization of primary school children in their relationships with peers. The study clarifies the concept of socialization in pedagogical and psychological literature, outlines the age-related and emotional-communicative features of younger pupils, and highlights the influence of peer interaction on children's social behavior. The results of a diagnostic study of pupils' socialization levels are presented, including typical difficulties and class status structure. The thesis substantiates a set of pedagogical conditions supporting social development: the teacher's role, the use of interactive forms and methods, and the integration of innovative digital technologies. The research emphasizes the importance of purposeful pedagogical support in fostering constructive peer relationships.

Keywords: socialization, primary school pupil, peer interaction, pedagogical conditions, social skills, communication, innovative technologies.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ **О.Ю. Ялимов**

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1	8
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	8
1.1. Сутність поняття «соціалізація молодшого школяра» у педагогічній та психологічній літературі	8
1.2. Вікові та психологічні особливості процесу соціалізації молодших школярів	15
1.3. Вплив міжособистісних стосунків з однолітками на формування соціальної поведінки дитини	20
Висновки до розділу 1	27
РОЗДІЛ 2	29
ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У СТОСУНКАХ З ОДНОЛІТКАМИ	29
2.1. Констатувальне дослідження рівня соціалізації молодших школярів у стосунках з однолітками	29
2.2. Обґрунтування педагогічних умов соціалізації молодших школярів у стосунках з однолітками	49
2.2.1. Роль учителя початкових класів у розвитку соціальних навичок і комунікативної культури дітей	52
2.2.2. Форми і методи педагогічної підтримки процесу соціалізації у дитячому колективі	57
2.2.3. Використання інноваційних технологій для формування конструктивних стосунків з однолітками	63
Висновки до розділу 2	70
ВИСНОВКИ	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	76
ДОДАТКИ	82

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасна школа покликана не лише формувати в учнів знання, уміння й навички, а й забезпечувати становлення соціально зрілої, активної особистості, здатної до конструктивної взаємодії з іншими людьми. У контексті Нової української школи особливої ваги набуває процес соціалізації молодших школярів – засвоєння ними соціальних норм, правил поведінки, морально-етичних цінностей, розвиток комунікативних умінь і здатності до співпраці.

Взаємини дитини з однолітками є одним із найважливіших чинників соціального становлення особистості, адже саме в дитячому колективі відбувається практичне засвоєння соціального досвіду, формуються почуття відповідальності, емпатії, дружби, взаємоповаги. Разом із тим, педагогічна практика свідчить про недостатню увагу до системної підтримки цього процесу: не всі діти мають сформовані соціальні навички, спостерігаються труднощі у спілкуванні, прояви замкненості чи агресивності. Це зумовлює потребу у визначенні педагогічних умов, які сприятимуть гармонійній соціалізації молодших школярів у взаємодії з ровесниками.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційна робота виконана в рамках наукової теми кафедри *«Теоретико-методологічні засади розвитку педагогічної освіти та професійної підготовки фахівців у контексті євроінтеграційних процесів»*.

Стан дослідження проблеми. Питання соціалізації особистості є предметом дослідження багатьох науковців (О. Безпалько, Г. Коберник С. Максименко, В. Москаленко, А. Мудрик, Н. Ничкало, Т. Поніманська, О. Сухомлинська та ін.).

Проблема соціалізації особистості розглядалася у працях класиків педагогічної та психологічної науки – І. Беха, І. Зязюна, О. Савченко, В. Сухомлинського, які розкрили закономірності розвитку особистості у взаємодії з соціальним середовищем.

Питання соціалізації дітей у шкільному колективі, розвитку їхньої

комунікативної культури, формування позитивних взаємин з ровесниками розглядаються у працях Л. Варяниці, Н. Гавриш, Л. Карамушки, Т. Кравченко, І. Руденко, О. Скрипченко, В. Оржеховської, М. Папуча, Т. Кричківської та ін. Питання соціального становлення дитини, ролі школи і вчителя у процесі соціалізації досліджували сучасні науковці: І. Бех, О. Савченко, В. Кузь, О. Пошетун, Н. Бібік, Т. Піроженко та ін. Проблему міжособистісної взаємодії дітей у колективі, формування навичок співпраці, толерантності, емпатії розглядали Н. Казарінова, Л. Кондрашова, В. Куницяна, В. Погосипа, О. Кононко, Т. Сущенко та ін.

Попри значну увагу науковців до проблеми соціалізації, питання педагогічних умов її забезпечення у взаєминах молодших школярів з однолітками залишається недостатньо розробленим, що й зумовило вибір теми даного дослідження.

Мета дослідження – науково обґрунтувати педагогічні умови соціалізації молодших школярів у стосунках з однолітками, спрямовані на формування їхньої соціальної компетентності, комунікативних умінь і позитивної міжособистісної взаємодії.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати сутність і зміст поняття «соціалізація молодшого школяра» у педагогічній і психологічній науці.
2. Визначити вікові та психолого-педагогічні особливості соціалізації дітей молодшого шкільного віку та з'ясувати роль міжособистісних стосунків з однолітками у формуванні соціальної поведінки дитини.
3. Провести констатувальне дослідження рівня соціалізації молодших школярів у стосунках з однолітками
4. Обґрунтувати педагогічні умови ефективної соціалізації молодших школярів у стосунках з однолітками.

Об'єкт дослідження – процес соціалізації молодших школярів у закладах загальної середньої освіти.

Предмет дослідження – педагогічні умови соціалізації молодших

школярів у стосунках з однолітками.

Для досягнення мети та реалізації завдань було використано комплекс взаємодоповнювальних методів:

теоретичні: аналіз, синтез, узагальнення наукових джерел з проблеми соціалізації та міжособистісної взаємодії дітей; систематизація педагогічного досвіду; моделювання педагогічних умов соціалізації;

емпіричні: спостереження за поведінкою молодших школярів у навчальній та позаурочній діяльності; анкетування учнів і вчителів; соціометрія; бесіди; аналіз дитячих взаємин у колективі;

педагогічний експеримент: констатувальний етап дослідження;

методи кількісного та якісного аналізу: методи математичної статистики – для кількісного аналізу результатів дослідження; статистична обробка результатів, графічне подання даних, інтерпретація отриманих висновків.

Теоретичне значення результатів дослідження. Результати дослідження розширюють теоретичні уявлення про соціалізацію молодших школярів у контексті міжособистісних стосунків з однолітками; конкретизують зміст поняття «педагогічні умови соціалізації»; уточнюють критерії, показники та рівні соціалізованості дітей молодшого шкільного віку. Отримані результати доповнюють наукові положення щодо педагогічного супроводу розвитку соціальної компетентності в системі початкової освіти.

Практичне значення результатів дослідження. Розроблено педагогічні умови, що сприяють ефективній соціалізації молодших школярів у взаєминах з однолітками: використання ігрових, тренінгових та цифрових технологій, організація співпраці у навчально-виховному процесі, створення сприятливого мікроклімату в дитячому колективі.

Матеріали дослідження можуть бути використані у практиці роботи вчителів початкових класів, практичних психологів, соціальних педагогів, у процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи, а також при розробці курсів, тренінгів і методичних рекомендацій із соціалізації дітей

молодшого шкільного віку.

Апробація результатів дослідження була здійснена під час участі у Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції молодих дослідників, що відбулася 10 квітня 2025 року в м. Суми (науковий керівник доц. Предик А.А.).

Публікації. За результатами магістерської роботи опубліковано у співавторстві (з науковим керівником доц. А.А. Предик) 1 тези в збірнику матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, присвяченої пам'яті професора Івана Руснака, м. Чернівці, 1 травня 2025 р., м. Чернівці) на тему: *«Впровадження елементів соціально-емоційного навчання в освітній процес сучасної початкової школи»* [39] та 1 тези на студентській науковій конференції Чернівецького національного університету (12-15 травня 2025 року). Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи на тему: *«Освітнє середовище як фактор успішної соціалізації молодших школярів»* [66].

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Магістерське дослідження містить титульний аркуш, анотацію, зміст, вступ, два розділи з підрозділами, висновки до кожного з них, загальні висновки, список використаних джерел і додатки. Загальний обсяг роботи становить 94 сторінки, з них 75 сторінок займає основний текст. Структура дослідження включає 9 таблиць, 2 гістограми, 3 діаграми, а також робота доповнена 9 додатками.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

1.1. Сутність поняття «соціалізація молодшого школяра» у педагогічній та психологічній літературі

Проблема соціалізації особистості є однією з найскладніших і водночас найважливіших у педагогічній і психологічній науці, оскільки вона безпосередньо пов'язана з формуванням соціальної активності, громадянської свідомості, культури поведінки, уміння жити й діяти серед людей. У сучасних умовах реформування освіти та реалізації Концепції Нової української школи соціалізація набуває особливої актуальності, адже саме в період молодшого шкільного віку закладаються основи ціннісних орієнтацій, соціальних норм і способів конструктивної взаємодії з навколишнім світом.

У науковій літературі поняття *«соціалізація»* розглядається як багатоплановий феномен, який об'єднує психологічні, педагогічні, соціологічні, культурологічні та філософські аспекти. У загальному розумінні *«соціалізація»* – це процес засвоєння індивідом соціального досвіду, норм, ролей і цінностей, необхідних для успішного функціонування в суспільстві. Цей процес охоплює як зовнішні впливи (соціальне середовище, виховання, культура), так і внутрішні механізми особистісного саморозвитку, самоусвідомлення й саморегуляції [48; 49].

Класичні підходи до визначення соціалізації розроблені в працях зарубіжних і вітчизняних учених. Так, Т. Парсонс і Р. Мертон трактували соціалізацію як інтеграцію особистості в систему соціальних відносин через засвоєння суспільних ролей [36]. Дж. Мід розглядав цей процес як розвиток *«Я»* у взаємодії з іншими, підкреслюючи значення комунікації та рольового навчання [50]. М. Бітянова, Є. Біленький, В. Дебой, М. Козловець, А. Котвицький, І. Саух, В. Федоренко, В. Цибульський, В. Жаловага акцентували на єдності соціального й індивідуального розвитку,

стверджуючи, що саме у спільній діяльності з дорослими й однолітками дитина засвоює соціальний досвід і формує власну свідомість [5; 49].

У педагогічній науці соціалізація розглядається як цілеспрямований і водночас природний процес становлення особистості в системі виховних впливів школи, сім'ї та соціального середовища. На думку І. Беха, соціалізація дитини полягає у гармонійному поєднанні процесів *соціального засвоєння* та *індивідуального саморозвитку*, що забезпечує становлення морально активної, гуманістично орієнтованої особистості. Учений підкреслює, що соціалізація не може бути зведена лише до пристосування дитини до вимог суспільства, вона передбачає розвиток внутрішньої автономії, вміння здійснювати моральний вибір, нести відповідальність за власні вчинки [2].

Близької позиції дотримуються С. Савченко, Ю. Загородний, які розглядають соціалізацію школяра як процес входження у соціальний світ через пізнання, спілкування, діяльність і самовираження. Учені підкреслюють роль початкової школи як простору безпечного соціального становлення, де вчитель виступає не лише транслятором знань, а й фасилітатором дитячої взаємодії, консультантом і партнером у спільній діяльності [44, с.].

З психологічного погляду соціалізація молодшого школяра – це процес перетворення соціальних впливів на індивідуальний досвід, у ході якого дитина набуває соціальної компетентності, формує систему моральних норм, соціальних установок і моделей поведінки. За В. Шапар, у молодшому шкільному віці (6–10 років) провідною є криза *працьовитості – неповноцінності*, у якій формуються навички співробітництва, відповідальності, прагнення до соціального визнання. Від успішності її подолання залежить подальша впевненість дитини у власних силах і здатність до конструктивної взаємодії з іншими [62, с.45].

У межах педагогічної психології (М. Заброцький, Ю. Шапошникова) соціалізація молодших школярів розглядається як результат взаємодії двох

процесів – *адаптації* до соціального середовища (прийняття норм, правил, вимог) і *індивідуалізації* (самоусвідомлення, прояв ініціативності, самовираження). Баланс між цими складовими забезпечує формування соціально зрілої особистості, здатної не лише наслідувати поведінку дорослих, а й творчо трансформувати соціальний досвід [14, с.40].

Проблема соціалізації молодших школярів традиційно посідає значне місце в українській педагогічній науці, оскільки саме молодший шкільний вік є сенситивним періодом формування комунікативних навичок, моральних норм, соціальних установок і моделей поведінки у взаємодії з однолітками. Аналіз сучасних наукових джерел засвідчує багатовимірність підходів до вивчення соціалізаційних процесів та визначає низку аспектів, які є ключовими для успішного соціального становлення дитини [17, с.123].

У дослідженні О. Малахової обґрунтовано сутність і структуру соціалізації молодших школярів у взаємодії з однолітками. Авторка наголошує, що взаємини між ровесниками виступають провідним чинником формування соціальної поведінки, моральних норм і почуття приналежності до групи. Значну увагу приділено педагогічним умовам, які забезпечують конструктивну взаємодію: організація групових форм роботи, розвиток комунікативної культури, створення емоційно безпечного середовища. Дослідниця підкреслює важливість педагогічного супроводу у формуванні позитивного досвіду міжособистісних стосунків [26, с.13].

У статті І. Новіцької та Т. Колодяженської педагогічні умови соціалізації розглядаються як системний комплекс впливів, що включає моделювання соціально значущих ситуацій, застосування інтерактивних методів, організацію співпраці та підтримку учнів з низьким рівнем соціальної активності. Авторки підкреслюють, що ефективність соціалізації значною мірою залежить від діяльності вчителя, який створює простір для партнерського спілкування, формує механізми саморегуляції та культури діалогу [32, с.97].

У методичному посібнику Н. Бібік ґрунтовно розкрито взаємозв'язок

урочної та позаурочної діяльності в соціальному становленні школярів. Авторка наголошує, що системність соціалізаційного впливу досягається через інтеграцію навчальних занять, проєктної діяльності, творчих ініціатив і різноманітних виховних практик. Особливу увагу приділено створенню умов для формування відповідальності, співробітництва, емпатії та нормативної поведінки в різних освітніх контекстах [3, с.44].

Л. Варяниця аналізує соціалізацію молодших школярів у просторі дитячої субкультури. Авторка підкреслює, що культура спілкування дітей значною мірою формується у неформальному середовищі, в ігровій взаємодії, спільному дозвіллі та спонтанних комунікативних ситуаціях. Цей аспект розкриває природний механізм засвоєння соціальних норм, що особливо важливо для розуміння ролі однолітків у соціальному розвитку дитини [9, с.105].

Психолого-педагогічні особливості соціалізації розкриває Н. Дудик, яка акцентує на впливі емоційної сфери, характеру сімейного виховання, рівня самооцінки та статусу дитини в колективі. Дослідниця визначає типові труднощі соціалізації – страх спілкування, невміння регулювати поведінку, проблеми у розв'язанні конфліктів – та обґрунтовує необхідність індивідуально орієнтованої педагогічної підтримки [11, с.91].

Аналізуючи труднощі соціалізації молодших школярів, О. Каретна виокремлює поведінкові, емоційні та комунікативні бар'єри, що перешкоджають повноцінному включенню дитини до соціального середовища. Авторка підкреслює важливість раннього виявлення таких труднощів і застосування корекційно-розвивальних методів взаємодії у класі [16, с. 57].

У роботі Г. Коберник соціалізація розглядається в контексті навчального середовища, яке має забезпечувати емоційну безпеку, підтримку індивідуальних особливостей, атмосферу довіри та партнерства. Вчитель, на думку авторки, виступає ключовою фігурою в організації соціальної взаємодії учнів і формуванні навичок конструктивного спілкування [17,

с.125].

У статті О. Передерій увагу зосереджено на психологічних механізмах соціалізації: ідентифікації, наслідуванні, адаптації та інтеріоризації соціальних норм. Авторка наголошує на важливості розвитку емоційного інтелекту та здатності до співпереживання як базових чинників успішної соціалізації молодших школярів [38].

Аналіз наукових джерел показує, що соціалізація молодших школярів у стосунках з однолітками трактується як багатокомпонентний процес, що передбачає:

- ✓ формування соціальних норм, поведінкових стратегій і комунікативної культури;
- ✓ активну роль учителя у створенні соціально-педагогічного середовища;
- ✓ значний вплив емоційно-ціннісного досвіду, отриманого в колективі ровесників;
- ✓ необхідність організації різних форм співпраці – від ігрових до цифрових;
- ✓ своєчасну педагогічну підтримку дітей, які мають труднощі в комунікації.

Усі проаналізовані джерела підкреслюють: позитивна взаємодія з однолітками є провідним чинником соціального становлення дитини молодшого шкільного віку, а педагогічні умови відіграють вирішальну роль у формуванні конструктивних стосунків та соціальної компетентності школярів.

Соціалізація у початковій школі має специфічні особливості, пов'язані з провідною діяльністю – навчанням, і зі зміною соціальної позиції дитини [47, с.138]. Вступ до школи означає перехід до нової соціальної ролі – ролі учня, що потребує формування відповідальності, дисциплінованості, вміння взаємодіяти з педагогом і однокласниками. Саме через спільну навчальну діяльність, ігри, групові завдання та колективні творчі справи дитина поступово засвоює соціальні ролі: лідера, партнера, друга, організатора тощо.

Водночас важливим чинником соціалізації виступають міжособистісні стосунки з однолітками, які створюють умови для розвитку соціального інтелекту, емпатії, співчуття, уміння домовлятися, розв'язувати конфлікти. Саме в колективі ровесників дитина вперше відчуває себе рівною серед рівних, вчиться співіснувати на засадах взаємоповаги, толерантності, справедливості. Тому педагогічна наука розглядає соціалізацію не лише як адаптацію до норм колективу, а як процес самореалізації через спілкування та діяльність у ньому [26; 32].

У сучасних дослідженнях (Т. Кравченко, І. Зязюн, Н. Бібік, Л. Карамушка, В. Радул підкреслюється, що ефективна соціалізація можлива лише за умови створення педагогічного середовища, яке стимулює соціальну активність дитини, забезпечує можливість вибору, співпраці, рефлексії. Школа має стати не лише місцем навчання, а й простором розвитку соціальних і громадянських компетентностей, формування почуття власної гідності, відповідальності, емпатії та відкритості до інших [3; 31; 41].

Науковці також наголошують, що соціалізація молодшого школяра має багаторівневу структуру:

- **когнітивний компонент** – засвоєння знань про соціальні норми, правила, моральні цінності;
- **емоційно-ціннісний компонент** – розвиток емпатії, співчуття, доброзичливості;
- **поведінковий компонент** – прояв соціальних умінь у практичних діях (співпраця, допомога, підтримка);
- **рефлексивний компонент** – усвідомлення власної соціальної ролі, уміння оцінювати свої вчинки у взаємодії з іншими [3; 31; 41].

Кожен із цих компонентів потребує цілеспрямованої педагогічної підтримки. Учитель початкових класів виступає посередником між соціальним досвідом суспільства й особистим досвідом дитини, забезпечуючи процес *педагогічної соціалізації* – виховання соціальної компетентності через навчання, гру, спілкування, творчість.

Соціалізацію молодшого школяра можна визначити як цілісний, динамічний процес взаємодії особистості з соціальним середовищем, у ході якого дитина засвоює систему моральних і соціальних цінностей, формує навички конструктивної взаємодії з однолітками та дорослими, здобуває досвід соціально прийнятної поведінки, вчиться жити в суспільстві на засадах гуманізму, толерантності, відповідальності.

Отже, аналіз наукових джерел засвідчує, що соціалізація молодших школярів є результатом взаємодії зовнішніх педагогічних впливів і внутрішніх процесів саморозвитку дитини. Її ефективність значною мірою залежить від педагогічних умов, які створюють сприятливе середовище для формування соціальної компетентності, розвитку емпатійних стосунків з однолітками та набуття досвіду соціальної поведінки. Саме визначення, обґрунтування й перевірка таких умов є предметом подальшого дослідження.

Таким чином, можемо констатувати, що поняття *«соціалізація»* у педагогічній і психологічній науці трактується як складний, багатовимірний процес входження дитини у соціум, засвоєння нею соціальних норм, ролей, цінностей та форм поведінки, необхідних для повноцінного життя в суспільстві. У сучасній педагогічній інтерпретації соціалізація розглядається не лише як адаптація до соціального середовища, а як взаємодія особистості з ним, у ході якої дитина активно формує власну систему поглядів, переконань і моделей соціальної поведінки.

Молодший шкільний вік є особливо значущим періодом соціалізації, оскільки саме в цей час відбувається перехід дитини до нової соціальної ролі – ролі учня, розвиваються її морально-етичні уявлення, зростає потреба у визнанні з боку дорослих і ровесників. У цей період спілкування з однолітками стає провідним чинником соціального становлення: діти вчаться співпрацювати, співпереживати, вирішувати конфлікти, приймати рішення, брати на себе відповідальність [27; 56].

Соціалізація молодших школярів має поліфункціональний характер і охоплює когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінковий та рефлексивний

компоненти. Її результатом є формування соціальної компетентності – здатності ефективно взаємодіяти з людьми, розуміти соціальні норми, діяти відповідально й гуманно [9,с.10; 18, с.45].

Отже, соціалізація молодшого школяра – це цілеспрямований педагогічно організований і водночас природний процес, який здійснюється через навчання, спілкування, гру, спільну діяльність і творчість у дитячому колективі. Вона визначає основу для розвитку моральної свідомості, комунікативної культури, емоційної зрілості та готовності до активної участі в соціальному житті.

Подальший аналіз буде спрямований на з'ясування вікових та психологічних особливостей процесу соціалізації молодших школярів, що дозволить глибше розкрити механізми і закономірності цього явища.

1.2. Вікові та психологічні особливості процесу соціалізації молодших школярів

Молодший шкільний вік (від 6-7 до 10-11 років) є одним із ключових періодів у становленні особистості, коли формуються основи соціальної компетентності, морально-етичних уявлень, комунікативних навичок і ставлення до світу людей. Вступ дитини до школи знаменує не лише зміну провідної діяльності, а й перехід до нового соціального статусу – *учня*, що зумовлює глибокі психологічні зміни в структурі мотивації, самоусвідомлення й поведінки.

Згідно з концепцією Л. Божовича, провідним фактором психічного розвитку дитини є соціальне середовище, у якому відбувається взаємодія із дорослими та ровесниками. У процесі спільної діяльності дитина засвоює соціальний досвід, трансформуючи зовнішні дії у внутрішні психічні процеси. Тому соціалізація у молодшому шкільному віці виступає механізмом, що забезпечує перехід від зовнішнього регулювання поведінки до внутрішнього

самоконтролю, від зовнішніх оцінок – до самооцінки [6,с.50].

Важливу роль у цьому процесі відіграє емоційно-вольова сфера. Саме в цьому віці закладаються основи емоційного інтелекту – здатність розуміти власні емоції та емоції інших, регулювати поведінку, співпереживати, виявляти доброзичливість. Як зазначає О. Будник, у молодшому шкільному віці виникає нова якість соціальних емоцій – переживання успіху, сорому, провини, співчуття, що стають регуляторами моральної поведінки. Розвиток цих почуттів формує основу моральної самосвідомості та соціальної відповідальності [8, с.133].

О. Жигайло визначає цей період як стадію формування *працьовитості проти почуття неповноцінності*, коли дитина прагне бути корисною, компетентною, отримувати схвалення за результати своєї діяльності. Якщо середовище (школа, сім'я, колектив однолітків) створює умови для визнання успіхів, формується позитивне «Я-концепція» та впевненість у собі. Якщо ж дитина часто зазнає невдач чи відторгнення, виникає почуття некомпетентності, що гальмує її соціалізацію. Отже, емоційна підтримка та визнання є базовими психологічними умовами успішного соціального розвитку [13, с.86].

Початок шкільного навчання зумовлює значну інтелектуальну перебудову. За С. Максименко, у цьому віці відбувається перехід від доопераційного до конкретно-операційного мислення, що означає поступове оволодіння логічними операціями, умінням порівнювати, аналізувати, узагальнювати. У сфері соціального пізнання це проявляється у здатності розуміти мотиви поведінки інших людей, усвідомлювати взаємозалежність дій у групі, оцінювати наслідки своїх вчинків [25].

Емоційна сфера молодшого школяра характеризується підвищеною вразливістю, безпосередністю почуттів, але водночас зростає їхня усвідомленість і стійкість. Дитина поступово вчиться співвідносити власні переживання з нормами, очікуваннями колективу. Позитивні емоції (радість від успіху, схвалення, підтримка) виступають сильним стимулом соціального

розвитку, тоді як часті почуття страху чи приниження можуть спричинити замкненість або протестні реакції.

Однією з характерних вікових рис є зростання потреби у спілкуванні та належності до групи. Дитина прагне визнання, хоче бути «як усі», а згодом – «кращою від інших». Саме тому міжособистісні стосунки з однолітками стають важливим джерелом соціального досвіду, самопізнання та самооцінки. Підтримка друзів, участь у спільній діяльності, відчуття довіри та взаємоповаги формують позитивну соціальну ідентичність [22; 30].

За спостереженнями Л. Божович, у молодшому шкільному віці соціальні мотиви (прагнення схвалення, бажання бути корисним, відповідальним) поступово починають домінувати над ігровими або ситуативними. Це означає, що дитина починає діяти не лише заради безпосереднього результату, а й з урахуванням моральних наслідків, очікувань значущих людей, норм колективу. Формується новий рівень моральної свідомості, який стає основою соціально відповідальної поведінки [6, с.25].

Соціалізація молодшого школяра реалізується через різноманітні форми спільної діяльності: навчальні завдання, ігри, творчі проекти, комунікацію у класі. Вони забезпечують розвиток кооперації, здатності до узгодження дій, емпатії та взаєморозуміння. Успішна взаємодія з ровесниками сприяє формуванню таких важливих соціальних якостей, як відповідальність, чесність, ініціативність, толерантність [13, с.87].

У дитячому колективі відбувається розподіл соціальних ролей: лідера, організатора, виконавця, «миротворця». Кожна роль має певний соціальний досвід, який дитина засвоює через наслідування, ідентифікацію або контраст. Рівень прийняття у колективі (соціометричний статус) істотно впливає на самооцінку та емоційне благополуччя. Діти з високим статусом проявляють більшу соціальну активність і впевненість, тоді як ізольовані діти потребують спеціальної педагогічної підтримки для формування навичок взаємодії [7; 27;53].

Навчальна діяльність є головним каналом соціалізації у молодшому

шкільному віці. Саме через навчання дитина опановує не лише знання, а й соціально схвалювані способи поведінки: уміння працювати в групі, слухати інших, допомагати, дотримуватись правил. Як зазначає С. Савченко, Ю. Загородний навчання стає «моделлю соціального життя», де вчитель виступає взірцем поведінки, а навчальний колектив – соціальною спільнотою зі своїми нормами та цінностями [44,с.6].

Окрім навчальної діяльності, важливу роль відіграють гра і спільна творчість. Ігрові ситуації створюють природні умови для прояву емоцій, співпраці, конкуренції, лідерства. Через гру дитина вчиться дотримуватися правил, вирішувати конфлікти, висловлювати думки, брати до уваги позицію інших. Саме тому ігрові методи широко використовуються педагогами як ефективний засіб соціалізації та розвитку комунікативних навичок.

Серед головних факторів успішної соціалізації молодших школярів науковці виділяють [3,с.45]:

- ✓ **сімейне виховання**, що формує первинний досвід взаємодії, почуття довіри й безпеки;
- ✓ **педагогічне середовище школи**, яке забезпечує соціальне навчання через спільну діяльність, правила, традиції;
- ✓ **середовище ровесників**, що сприяє розвитку соціальних ролей, почуття солідарності та взаємодопомоги;
- ✓ **особистісну позицію вчителя**, який створює умови для рівноправного партнерства, підтримки й самовираження дитини;
- ✓ **цифрове середовище**, яке відкриває нові форми комунікації, але вимагає педагогічного супроводу для безпечного й етичного використання.

Взаємодія цих чинників формує індивідуальну траєкторію соціалізації, яка залежить від темпераменту, здібностей, соціального досвіду, стилю виховання та педагогічних умов.

До провідних новоутворень цього вікового періоду належать [20]:

- ❖ формування внутрішнього плану дій – здатності діяти з урахуванням соціальних норм і передбачуваних наслідків;

- ❖ усвідомлення власного «Я» у системі соціальних відносин;
- ❖ становлення самооцінки на основі успіхів у навчанні та соціального схвалення;
- ❖ розвиток морально-етичних уявлень;
- ❖ виникнення мотивів суспільної значущості діяльності.

Ці новоутворення визначають якісний перехід дитини до нового рівня соціальної зрілості. Їх формування потребує цілеспрямованої педагогічної підтримки, що й становить сутність педагогічних умов соціалізації.

Не всі діти проходять процес соціалізації без ускладнень. Серед типових проблем спостерігаються: сором'язливість, замкненість, надмірна залежність від оцінки дорослого, агресивність, низький рівень емпатії або комунікативної гнучкості. Причинами можуть бути емоційна нестабільність, дефіцит позитивної уваги з боку дорослих, негативний соціальний досвід.

Завдання педагога полягає в тому, щоб помітити ці прояви, створити ситуації успіху, допомогти дитині відчувати власну значущість у колективі. Таким чином, соціалізація має відбуватися не стихійно, а під педагогічним супроводом, що поєднує виховні, розвивальні та терапевтичні впливи [66].

Отже, соціалізація молодших школярів є складним психолого-педагогічним процесом, який забезпечує перехід дитини від індивідуальної до соціально зрілої поведінки. Вона зумовлена взаємодією біологічних, психологічних і соціальних факторів і відбувається у взаємозв'язку навчальної, ігрової та комунікативної діяльності. Особливості цього процесу визначаються специфікою вікового розвитку – емоційністю, потребою у схваленні, прагненням до взаємодії та визнання.

Ефективна соціалізація можлива лише за умов створення сприятливого педагогічного середовища, у якому дитина відчуває себе захищеною, прийнятою та значущою. Саме на основі врахування вікових і психологічних особливостей молодших школярів мають вибудовуватися педагогічні умови соціалізації, що стануть предметом подальшого аналізу в наступному розділі.

Отже, молодший шкільний вік є критичним етапом соціального

становлення дитини, коли формуються базові моральні орієнтири, соціальні навички, механізми саморегуляції та самооцінки. У цей період дитина входить у нову соціальну спільноту – шкільний колектив, де відбувається її інтеграція в систему міжособистісних стосунків, освоєння соціальних ролей і норм поведінки.

Соціалізація молодших школярів зумовлена комплексом психічних новоутворень цього віку: розвитком рефлексії, формуванням довільної поведінки, виникненням внутрішніх моральних мотивів, прагненням до соціального схвалення та визнання. Саме в цьому віці закладаються передумови для розвитку емпатії, доброзичливості, здатності до співпраці й толерантності, що забезпечує гармонійне входження дитини у світ людських взаємин [47,с.138].

Психологічними умовами успішної соціалізації є емоційно безпечне середовище, позитивне підкріплення успіхів, підтримка дорослих і можливість вільного самовираження. Особливу роль відіграє колектив ровесників, який стає основним простором набуття соціального досвіду, формування комунікативної культури й соціальної компетентності [59, с.26].

Отже, соціалізація молодшого школяра – це не лише процес адаптації до соціальних вимог, а й активне самовизначення в соціумі. Її успішність залежить від взаємодії педагогічних, сімейних і мікросоціальних чинників, а також від педагогічних умов, що сприяють розвитку моральної свідомості, емпатії та конструктивної взаємодії з однолітками.

1.3. Вплив міжособистісних стосунків з однолітками на формування соціальної поведінки дитини

Одним із провідних факторів соціалізації особистості молодшого школяра є система його міжособистісних стосунків з однолітками. Саме у взаємодії з ровесниками дитина вчиться реалізовувати засвоєні соціальні норми, проявляти емпатію, відповідальність, готовність до співпраці, а також

формує елементи самосвідомості та самооцінки. Ці стосунки створюють своєрідну «лабораторію» соціального розвитку, де дитина відпрацьовує способи поведінки, які пізніше переносить на ширші соціальні контексти.

У молодшому шкільному віці взаємини з ровесниками стають провідним чинником соціального становлення. За спостереженнями Л. Божович, саме в цей період діти починають цінувати дружбу, вірність, спільність інтересів і поступово оволодівають нормами колективного життя. Відносини з однолітками набувають самостійної цінності – дитина вже взаємодіє не лише під контролем дорослого, а й на основі власних мотивів, прагнень і емоційної прихильності [6].

Психологи (Т. Кравченко, С. Максименко, О. Шахова) підкреслюють, що у спілкуванні з ровесниками дитина вперше виступає як суб'єкт соціальних стосунків, рівноправний партнер, який має право на власну думку. Це сприяє формуванню почуття самоповаги, адекватної самооцінки, упевненості у своїх можливостях. Водночас дитина навчається враховувати позицію іншого, виявляти гнучкість, стриманість, терпимість – тобто набуває базових форм соціальної поведінки [19; 25; 63].

Середовище ровесників виконує важливі функції у процесі соціалізації молодших школярів [51]:

- *нормативну*, оскільки через групу дитина засвоює правила колективного життя, норми спілкування, моральні цінності;
- *оціночну*, адже однолітки виступають «дзеркалом» соціальної адекватності поведінки – схвалення або осуд з їхнього боку мають для дитини надзвичайну вагу;
- *підтримувальну*, бо саме серед друзів дитина отримує емоційну підтримку, відчуття захищеності, можливість самовираження;
- *коригувальну*, оскільки група впливає на поведінку, спонукає до зміни дій, адаптації до колективних норм.

Таким чином, соціальна поведінка дитини формується не стільки через прямий педагогічний вплив, скільки через систему взаємодій і переживань у

колективі. Якщо ці стосунки мають позитивний, довірливий характер, вони стимулюють розвиток комунікативних умінь, альтруїзму, почуття справедливості. У разі домінування негативних взаємин (конфліктність, ізоляція, агресія) можуть формуватися соціально деструктивні моделі поведінки.

Провідними механізмами впливу середовища ровесників на розвиток соціальної поведінки виступають ідентифікація, наслідування та соціальне підкріплення [24; с.216].

Ідентифікація – ототожнення себе з іншими, наслідування їхніх якостей, ролей, поведінки. Дитина прагне бути схожою на авторитетного ровесника, переймає його манеру спілкування, стиль взаємодії, ставлення до навчання чи праці.

Соціальне підкріплення – реакція групи на дії дитини. Схвалення, прийняття у групу формують почуття успіху, бажання відповідати очікуванням колективу. Натомість осуд чи відторгнення викликають емоційний дискомфорт, що може зумовити уникання спілкування або протестну поведінку.

Наслідування сприяє засвоєнню соціальних ролей: лідера, організатора, помічника, миротворця. Кожна роль передбачає специфічний набір комунікативних і поведінкових навичок, які поступово стають частиною індивідуального досвіду.

Через ці механізми формується здатність дитини співіснувати в колективі, дотримуватися норм взаємодії, розуміти емоційний стан інших. Поступово зовнішній соціальний контроль (з боку дорослих чи групи) замінюється внутрішнім – совістю, моральною саморегуляцією, емпатійним мисленням [7].

Взаємини між дітьми у початковій школі відзначаються емоційною безпосередністю, проте з віком вони набувають більшої усвідомленості. Психологи В. Гузенко, Ю. Тодорцева довели, що саме у взаємодії з ровесниками формуються основи морального судження: дитина вчиться

розуміти справедливість, домовлятися, узгоджувати дії, визнавати помилки. На відміну від відносин з дорослими, де моральні норми здебільшого нав'язуються, у групі однолітків вони переживаються емоційно, перевіряються практикою [10].

Саме в колективі дитина стикається з необхідністю враховувати позицію інших, розв'язувати конфлікти, долати суперечності між особистими бажаннями та спільними інтересами. Цей досвід є унікальним педагогічним ресурсом, адже він формує морально-вольову саморегуляцію, розуміння меж дозволеного, здатність діяти гуманно та справедливо [53, с.403].

Важливим показником соціального розвитку є статус дитини серед ровесників – рівень її популярності, авторитету, прийняття у колективі. Соціометричні дослідження (Д. Морено, В. Бойко, О. Ковальов, В. Панферов) свідчать, що діти з високим соціометричним статусом мають більш розвинені комунікативні вміння, емпатію, толерантність, уміння співпрацювати. Натомість діти, що опиняються в ізоляції або конфлікті, часто проявляють тривожність, низьку самооцінку, схильність до агресії або уникання спілкування [7].

Педагогічна підтримка соціально ізольованих дітей має базуватися на створенні ситуацій успіху, включенні їх у спільну діяльність, розвитку навичок комунікації, формуванні позитивного образу «Я». Саме системна робота вчителя з колективом і окремими учнями дозволяє вирівнювати статусні позиції, запобігати булінгу, формувати атмосферу взаємоповаги й співробітництва.

Учитель початкових класів відіграє роль медіатора у формуванні конструктивних міжособистісних відносин. Його педагогічна позиція визначає характер соціального клімату в колективі. Відкритість, справедливість, уважність до емоційних потреб дітей створюють довірливу атмосферу, де кожен учень відчуває себе прийнятим і значущим.

Згідно з поглядами І. Беха, завдання педагога полягає не лише у навчанні норм поведінки, а у формуванні *ціннісного ставлення* до іншої

людини – як до рівного партнера, гідного поваги й співчуття. Через спільну діяльність, групові ігри, колективні творчі справи вчитель допомагає дітям проживати досвід співробітництва, розв’язання конфліктів, прийняття спільних рішень [2].

Одним із найважливіших результатів взаємодії з ровесниками є розвиток емпатії – здатності розуміти й розділяти емоційні стани інших. Як зазначає А. Мудрик емпатія є центральним механізмом моральної поведінки, оскільки вона спонукає до альтруїзму, взаємодопомоги, попередження агресії. У молодшому шкільному віці емпатія формується через безпосередній досвід спілкування: співчуття товаришу, допомогу у складній ситуації, спільну радість від успіху [30].

Розвиток комунікативної культури є ще одним важливим показником соціального дозрівання. Вона передбачає вміння слухати, ставити запитання, висловлювати думки без агресії, дотримуватись правил мовленнєвої етики. Уміння вести діалог, аргументувати позицію, погоджуватися чи заперечувати з повагою – це ті навички, які формуються насамперед у процесі міжособистісного спілкування.

Вплив однолітків може мати як конструктивний, так і деструктивний характер. Позитивний проявляється у взаємопідтримці, спільних цілях, розвитку почуття відповідальності, взаємодопомоги. Негативний вплив проявляється у підкоренні груповому тиску, поширенні девіантних моделей поведінки, формуванні негативних установок або агресивності [56, с.95].

Тому важливою педагогічною задачею є створення умов, за яких колектив виступатиме виховним чинником позитивної соціалізації. До таких умов належать демократичний стиль спілкування, розвиток партнерства, формування позитивних традицій, організація колективної творчої діяльності.

Отже, міжособистісні стосунки молодших школярів з однолітками є ключовим чинником формування їхньої соціальної поведінки. У процесі взаємодії з ровесниками дитина засвоює моральні норми, вчиться співіснувати, приймати інших, регулювати власну поведінку. Ці стосунки

забезпечують розвиток комунікативної культури, емпатії, відповідальності, моральної саморегуляції [22, с.178].

Водночас успішність соціального розвитку значною мірою залежить від педагогічного супроводу: учитель має спрямовувати колективну взаємодію в конструктивне русло, створювати атмосферу довіри та підтримки, формувати позитивні моделі спілкування. Саме в умовах таких взаємин відбувається становлення соціально зрілої, гуманної особистості, здатної до співпраці й взаєморозуміння.

Міжособистісні стосунки молодших школярів з однолітками відіграють вирішальну роль у процесі соціалізації дитини та формуванні її соціальної поведінки. Саме в колективі ровесників дитина отримує перший досвід рівноправної взаємодії, вчиться сприймати інших як рівних партнерів, розуміти їхні почуття, узгоджувати власні інтереси із загальними, брати на себе відповідальність за спільну справу [22].

Спілкування з однолітками сприяє розвитку комунікативних навичок, емпатії, толерантності, уміння долати конфлікти й досягати компромісу. Через емоційне прийняття, дружбу, спільні переживання дитина формує уявлення про моральні норми, справедливість, доброзичливість і взаємодопомогу. Позитивні міжособистісні стосунки забезпечують відчуття психологічної захищеності, зміцнюють упевненість у собі, підвищують соціальний статус дитини у групі, а відтак – рівень її соціалізованості [30].

Водночас негативні взаємини – ізоляція, агресія, конкуренція без правил – можуть призвести до деформації соціальної поведінки, формування замкненості або протестних реакцій. Тому педагогічна підтримка процесу спілкування дітей є необхідною умовою гармонійного розвитку колективу.

Учитель має створювати безпечний мікроклімат у класі, формувати позитивні норми співжиття, сприяти розвиткові взаємоповаги та співпраці.

Отже, міжособистісні стосунки молодших школярів із ровесниками – це не лише сфера емоційного досвіду, а й потужний чинник формування соціальної компетентності. Вони стають практичним полем реалізації

засвоєних норм і цінностей, сприяючи становленню морально зрілої, соціально активної особистості.

Таким чином, соціалізація у молодшому шкільному віці є системним процесом, що поєднує зовнішні педагогічні впливи та внутрішню активність самої дитини. Вона забезпечує становлення основ соціальної зрілості, моральної свідомості, комунікативної культури та громадянської відповідальності. Ефективність цього процесу значною мірою залежить від створення педагогічних умов, які сприяють гармонійному поєднанню індивідуального розвитку й соціальної інтеграції дитини.

Висновки до розділу 1

Теоретичний аналіз проблеми соціалізації молодших школярів засвідчує, що вона є складним, багатоаспектним і безперервним процесом становлення особистості, який забезпечує засвоєння дитиною соціального досвіду, цінностей, норм поведінки та моральних орієнтирів. Соціалізація в цьому віці охоплює як зовнішні впливи соціального середовища (сім'ї, школи, однолітків, медіапростору), так і внутрішні механізми саморозвитку, самопізнання та саморегуляції, що взаємодіють між собою.

У результаті опрацювання наукових джерел з'ясовано, що поняття *«соціалізація»* трактується в сучасній педагогічній і психологічній науці як двоєдиний процес адаптації та індивідуалізації, у якому дитина, засвоюючи соціальні норми й цінності, водночас розвиває власну унікальність, формує індивідуальні стратегії поведінки. У контексті Нової української школи цей процес набуває особливої ваги, оскільки спрямований на виховання особистості, здатної до комунікації, партнерства, співпраці, толерантності й відповідального громадянства.

Молодший шкільний вік визначено як сенситивний період соціалізації, коли формуються основи соціальної компетентності, моральних переконань і соціально прийнятної поведінки. Вступ дитини до школи змінює її соціальний статус і систему відносин: вона стає членом нового колективу, залучається до навчальної діяльності, що стає провідною. У цей період відбувається інтенсивний розвиток пізнавальної, емоційно-вольової та комунікативної сфер, що зумовлює становлення здатності до самоконтролю, відповідальності, співробітництва.

Психолого-педагогічні особливості соціалізації молодших школярів полягають у:

- появі потреби у визнанні та схваленні з боку дорослих і ровесників;
- зростанні значущості навчальної діяльності як провідної форми соціального досвіду;
- розвитку внутрішніх моральних мотивів і саморегуляції поведінки;

- розширенні кола соціальних контактів;
- посиленні впливу емоційних чинників у міжособистісних стосунках.

Аналіз психологічних механізмів соціалізації показав, що головним середовищем розвитку соціальної поведінки молодшого школяра є колектив ровесників. Саме у взаємодії з однолітками дитина вчиться погоджувати свої дії з іншими, набуває досвіду спілкування, емпатії, розуміння соціальної справедливості. Група однолітків виступає одночасно джерелом емоційної підтримки, простором морального навчання і фактором корекції поведінки. У ній дитина засвоює соціальні ролі, переживає успіхи й невдачі, вчиться розв'язувати конфлікти, вибудовує власну систему цінностей і моральних орієнтирів.

Міжособистісні стосунки з ровесниками мають визначальний вплив на становлення соціальної поведінки дитини. Їх характер (підтримувальний або конфліктний) безпосередньо відображається на рівні соціалізованості: позитивні взаємини сприяють розвитку впевненості, самоповаги, комунікативної культури, тоді як негативні – породжують відчуття тривоги, ізоляції чи агресії. Тому важливою педагогічною умовою ефективної соціалізації є створення у класі доброзичливого мікроклімату, підтримка психологічного комфорту, налагодження партнерських відносин між дітьми.

Отже, теоретичний аналіз проблеми дозволив з'ясувати сутність соціалізації молодших школярів, виявити її вікові, психологічні та соціально-педагогічні особливості, охарактеризувати роль міжособистісних стосунків як чинника формування соціальної поведінки. Подальше дослідження буде спрямоване на обґрунтування педагогічних умов соціалізації молодших школярів у стосунках з однолітками та перевірку їх ефективності в ході експериментальної роботи, що становитиме зміст другого розділу магістерського дослідження.

РОЗДІЛ 2

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У СТОСУНКАХ З ОДНОЛІТКАМИ

2.1. Констатувальне дослідження рівня соціалізації молодших школярів у стосунках з однолітками

Педагогічне вивчення особливостей соціалізації молодших школярів у системі взаємин з однолітками передбачає визначення реального рівня розвитку соціальної поведінки, комунікативної культури, здатності до взаємодії, співпраці та дотримання соціальних норм у середовищі дитячого колективу. Констатувальний етап дослідження є важливим компонентом педагогічного експерименту, адже дозволяє визначити вихідний стан досліджуваного явища, виявити домінантні тенденції та проблемні зони, що потребують педагогічної підтримки та цілеспрямованого впливу.

Згідно з теоретичними висновками першого розділу, молодший шкільний вік є сенситивним періодом для становлення соціальної компетентності: саме у міжособистісній взаємодії діти навчаються співпраці, розв'язання конфліктів, емпатії, прийняття правил шкільного життя та формування конструктивних моделей поведінки. Тому системний аналіз рівня соціалізації в реальних умовах початкової школи виступає необхідною підставою для подальшого обґрунтування педагогічних умов ефективної соціалізації учнів.

Метою констатувального дослідження було визначити рівень соціалізації молодших школярів у стосунках з однолітками, з'ясувати особливості їхньої взаємодії в дитячому колективі, а також окреслити чинники, що сприяють або ускладнюють процес соціального розвитку.

Відповідно до мети, було визначено такі **завдання констатувального етапу** дослідження:

- Дослідити міжособистісні стосунки молодших школярів у класному колективі.

- Визначити рівень сформованості соціальних навичок (комунікативних, емоційно-ціннісних, поведінкових).

- Проаналізувати особливості позиціювання дітей у колективі (статусна структура, особливості соціальної взаємодії, наявність лідерів та ізольованих учнів).

- Виявити типові труднощі у міжособистісних відносинах та їхні причини.

- Сформулювати висновки, необхідні для подальшого обґрунтування педагогічних умов соціалізації.

Констатувальне дослідження проводилося на базі Лужанського опорного закладу загальної середньої освіти I-III ступенів імені Василя Орелецького, який є сучасним закладом загальної середньої освіти та активно впроваджує педагогічні технології, спрямовані на розвиток соціальних і громадянських компетентностей молодших школярів. Ліцей відзначається сприятливим освітнім середовищем, налаштованим на партнерську взаємодію, безпечний психологічний клімат і підтримку інклюзивної освіти.

У дослідженні брали участь учні 2–4 класів, загальною кількістю 150 дітей та 24 вчителів. До вибірки увійшли учні трьох класів, які характеризуються різним соціально-психологічним складом і відмінним рівнем навчальної успішності, що дозволило отримати репрезентативні результати.

Дослідження проводилося протягом навчального року і включало діагностичні методики, спостереження, опитування учнів та вчителів, аналіз ситуацій міжособистісної взаємодії у класі та позаурочний час.

Для якісного й кількісного аналізу рівня соціалізації молодших школярів було використано комплекс діагностичних методик, адаптованих для дітей молодшого шкільного віку:

1. Соціометрія Дж. Морено, яка використовувалася з метою з'ясування міжособистісних виборів учнів, структури взаємин, статусу дитини у групі

однолітків (лідери, бажані партнери, нейтральні учасники, ізольовані учні)
Зміст соціометрії подано в додатку А.

2. Методика “Комунікативні вміння школяра” (Л. П. Бусва, адаптація Л. Ясюк), дозволила оцінити рівень розвитку таких соціальних умінь, як уміння слухати, вміння домовлятися, навички співпраці, вміння висловлювати прохання та пропозиції, здатність до розв’язання конфліктів. Зміст методики та перелік питань анкети подано в додатку Б.

3. Спостереження за поведінкою учнів у групових формах роботи. Здійснювалося на уроках, у позакласних заходах та під час перерв. Фіксувалися такі показники: активність у спільній діяльності, ініціативність, готовність допомагати, дотримання норм взаємодії. Зміст та схема спостереження подано в додатку В.

4. Методика “Карта соціальної компетентності молодшого школяра” (авторська компіляція), оцінювала прояви емпатії, здатність до конструктивної взаємодії, відповідальність у стосунках, толерантність, уважність до потреб інших. Зміст методики та структуру карти подано в додатку Г.

5. Бесіди та анкетування вчителів - мали на меті отримати експертні судження педагогів щодо соціально-поведінкових характеристик учнів, стилю взаємодії, типових труднощів у колективі. Зміст бесід та орієнтовні запитання для бесіди представлено в додатку Д та Е.

Комбінування методів дозволило всебічно оцінити рівень соціалізації та його динаміку.

Дослідження проходило в кілька етапів:

Етап 1. Підготовчий

- погодження проведення дослідження з адміністрацією ліцею та вчителями;
- визначення складу групи, графіка діагностичних занять;
- створення доброзичливої атмосфери, щоб уникнути психологічного напруження учнів.

Етап 2. Діагностичний

Проводилися ігрові вправи та завдання, у які були інтегровані тестові методики. Соціометричне опитування проводилося в індивідуальній формі, інші методики – у підгрупах або під час уроків у груповій роботі. Зміст завдань та вправ представлені в додатку Ж.

Етап 3. Аналітичний

Отримані дані узагальнювалися, порівнювалися між класами, систематизувалися за групами компетентностей (комунікативні, емоційні, поведінкові).

Зупинимось детальніше на результатах констатувального етапу дослідження.

Для систематизації результатів констатувального дослідження було виокремлено три рівні соціалізації молодших школярів у взаємодії з однолітками: високий, середній та низький. Рівнева характеристика дає змогу комплексно оцінити особливості комунікативних навичок, емоційно-поведінкових реакцій та соціального статусу дитини в колективі. Представлена нижче таблиця узагальнює типові ознаки кожного рівня та дозволяє більш чітко окреслити індивідуальні потреби учнів у педагогічній підтримці.

Таблиця 2.1.

Рівні соціалізації молодших школярів у стосунках з однолітками

Рівень соціалізації	Характеристика міжособистісних стосунків	Комунікативні вміння та соціальні навички	Емоційно-поведінкові прояви
Високий	Учень має стійкий позитивний статус у класному колективі; легко налагоджує контакти; активно бере участь у колективних видах	Уміє висловлювати власні думки; ініціює спілкування; демонструє розвинені навички співпраці; вміє	Проявляє емпатію, толерантність, відповідальність; емоційно стабільний; у конфліктних ситуаціях прагне діалогу і компромісу; допомагає іншим.

Рівень соціалізації	Характеристика міжособистісних стосунків	Комунікативні вміння та соціальні навички	Емоційно-поведінкові прояви
	діяльності; користується авторитетом серед однолітків.	домовлятися, дотримуватися правил, конструктивно взаємодіяти в парах і групах.	
Середній	Має достатню кількість соціальних контактів; підтримує стосунки з декількома однолітками; у нових ситуаціях потребує часу для адаптації; уникання окремих взаємодій зустрічається нерідко.	Може спілкуватися продуктивно, але робить це ситуативно; частково володіє навичками ведення діалогу; іноді виникають труднощі з організацією спільної діяльності, розподілом ролей.	Емоційні реакції в основному адекватні, але в окремих ситуаціях спостерігається імпульсивність; у конфліктах часто потребує допомоги дорослого; проявляє вибірккову емпатію.
Низький	Має обмежене коло соціальних контактів; уникання взаємодії або часті конфлікти; труднощі з прийняттям правил колективу; може бути ізольованим або малопомітним у групі.	Недостатньо володіє навичками комунікації; пасивний або, навпаки, надмірно імпульсивний у спілкуванні; складно формулює власну позицію; уникає групових форм роботи.	Часті емоційні спалахи або замкнутість; низька саморегуляція; невміння вирішувати конфлікти; високий рівень тривожності або агресивності; потребує систематичної педагогічної підтримки.

Аналіз діагностичних показників дозволив виокремити три рівні соціалізації молодших школярів: високий, середній та низький, та відповідні

показники до цих рівнів:

1. Високий рівень (приблизно 22–25 % учнів).

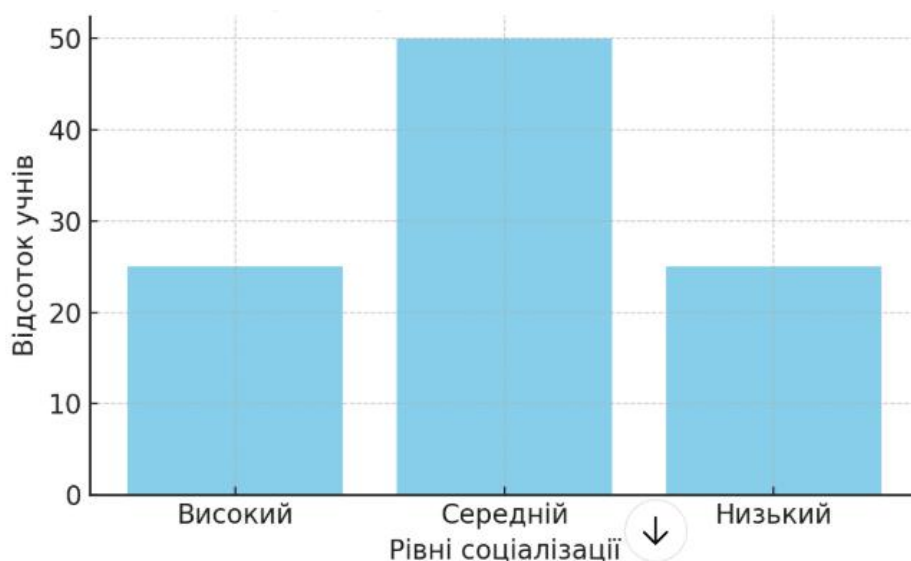
Характеризується: стійким позитивним статусом у колективі; високою комунікативною активністю; умінням ініціювати співпрацю та адекватно реагувати на емоції інших; здатністю вирішувати суперечки ненасильницьким шляхом; розвинутими навичками співпереживання.

Такі діти часто виступають неформальними лідерами, проявляють відповідальність та організаторські якості.

2. Середній рівень (приблизно 50–55 % учнів). Учні цієї групи загалом адаптовані до колективу, проте: проявляють непослідовність у соціальних реакціях; іноді уникають ініціативи; демонструють вибіркову емпатію; у конфліктних ситуаціях потребують втручання дорослого.

Їхня поведінка залежить від зовнішніх умов і особистісних відносин з окремими однолітками.

3. Низький рівень (20–25 % учнів). Для цієї групи характерні: труднощі у встановленні контактів; уникання групової роботи; конфліктність, імпульсивність або, навпаки, надмірна замкнутість; низький соціометричний статус. Саме ці учні потребують цілеспрямованої педагогічної допомоги, розвитку навичок емоційної регуляції, підтримки у формуванні дружніх зв'язків. Узагальнювальні результати представлені в гістограмі 2.1.

Гістограма 2.1. Рівні соціалізації молодших школярів у стосунках з однолітками

Аналіз структури соціалізації молодших школярів засвідчує, що учні істотно відрізняються за ступенем сформованості соціальних компетентностей, що відображається на їхніх стосунках з однолітками та успішності адаптації до шкільного середовища. Учні з високим рівнем вирізняються активністю, відповідальністю, здатністю підтримувати позитивну комунікацію та демонструють лідерські якості. Їхня взаємодія з однокласниками носить конструктивний характер, а емоційно-поведінкові прояви свідчать про сформованість емпатії та здатності до саморегуляції.

Переважає частина учнів перебуває на середньому рівні соціалізації, що характеризується достатньою адаптованістю, але певною нестійкістю соціальної поведінки. Такі діти зазвичай дотримуються норм колективу, однак можуть демонструвати труднощі у співпраці, розв'язанні конфліктів або підтримці стійких комунікативних зв'язків. Саме ця група є найбільш чутливою до педагогічних впливів і швидко реагує на створення сприятливого соціального середовища.

Найменша група – учні з низьким рівнем соціалізації – потребує системної та цілеспрямованої педагогічної підтримки. Наявність емоційної нестабільності, конфліктності, ізоляції або замкнутості часто утруднює формування позитивних взаємин із ровесниками. Такі діти потребують умов, які сприятимуть розвитку базових комунікативних навичок, формуванню навичок саморегуляції та створенню психологічно комфортної атмосфери.

Отже, характеристика соціалізації дозволяє чітко окреслити напрями подальшої педагогічної роботи та визначити оптимальні педагогічні умови, які будуть обґрунтовані в наступному підрозділі.

Одним із ключових завдань констатувального етапу було вивчення характеру міжособистісних стосунків молодших школярів, оскільки саме якість взаємодії з ровесниками визначає успішність їхньої соціалізації, формування комунікативної культури та здатність до конструктивного співжиття в колективі. Аналіз міжособистісних відносин проводився за допомогою соціометричного опитування, педагогічного спостереження та

анкетування вчителів.

У результаті дослідження було виокремлено три домінантні типи стосунків у класних колективах: позитивні, нейтральні та конфліктні. Дані подано у відсотковому співвідношенні від загальної кількості учасників ($n \approx 150$ учнів).

Аналіз соціометричних вимірів дозволив встановити такі результати:

60 % учнів продемонстрували стабільні позитивні взаємини з однолітками: отримали високий або середній показник соціометричних виборів, частіше обиралися партнерами для спільної діяльності, брали участь у групових формах роботи.

30 % учнів характеризуються як такі, що мають нейтральні стосунки: вони взаємодіють із однолітками переважно ситуативно, не проявляють вираженої ініціативи, однак і не мають труднощів, пов'язаних із відторгненням чи ізоляцією.

10 % учнів показали ознаки конфліктних або проблемних стосунків, що виявлялося у низькій кількості соціометричних виборів, труднощах у спільній роботі, підвищеній емоційності під час вирішення суперечок та часовій соціальній ізоляції. Візуально результати представлені в діаграмі 2.1.

Діаграма 2.1. Результати розподілу міжособистісних стосунків молодших школярів у стосунках з однолітками

Гістограма візуально демонструє розподіл типів стосунків:

- ✓ більшість становлять учні з позитивними взаєминами;
- ✓ значна частина має нейтральні, стабільні, але неініціативні взаємини;
- ✓ невеликий, але важливий відсоток – це діти з конфліктними стосунками, які потребують педагогічної уваги.

Подані дані свідчать про переважання позитивних взаємин у класних колективах, однак наявність групи учнів з конфліктною взаємодією вказує на потребу цілеспрямованого педагогічного супроводу. В додатку 3 подано дані в табличному вигляді.

Отримані результати свідчать про те, що міжособистісні стосунки молодших школярів здебільшого мають позитивний характер, що створює сприятливе підґрунтя для соціалізації. Водночас значна частина учнів демонструє ситуативну або пасивну участь у взаємодії, що вимагає педагогічного стимулювання комунікації, формування навичок співпраці та емоційної виразності. Особливої уваги заслуговує група учнів із конфліктними стосунками: саме вони потребують індивідуального супроводу, розвивальних вправ на емоційну регуляцію та залучення до спільної діяльності.

Другим завданням констатувального етапу було виявлення рівня сформованості соціальних навичок молодших школярів, які становлять основу їхньої соціалізації та визначають успішність взаємодії з однолітками. Аналіз проводився за трьома ключовими компонентами: комунікативним, емоційно-ціннісним та поведінковим. Така структура відповідає сучасним психолого-педагогічним підходам до оцінювання соціальної компетентності учнів молодшого шкільного віку.

Для діагностики було застосовано комплекс методик: спостереження за груповою діяльністю, вправа «Закінчи фразу», міні-ситуації морального вибору, адаптована методика «Комунікативні вміння школяра», а також анкетування вчителів, яке дозволило уточнити характер соціально-

поведінкових проявів дітей у навчально-виховному процесі.

Узагальнені результати подані за трьома групами навичок. Для кожної групи виділено високий, середній та низький рівні (див. таблицю. 2.2., 2.3., 2.4.)

Таблиця 2.2.

Результати сформованих комунікативних навичок молодших школярів

Рівень	% учнів	Характеристика
Високий	28 %	Учні легко вступають у діалог, ініціюють спілкування, чітко та емоційно доречно висловлюють зворотний зв'язок, уміють домовлятися.
Середній	2 %	Можуть підтримувати бесіду, але інколи потребують стимуляції; висловлення емоцій і думок не завжди точне; співпраця залежить від ситуації.
Низький	20 %	Відчувають труднощі у висловленні власної думки, пасивні чи надмірно імпульсивні під час спілкування, уникають діалогів, рідко ініціюють контакт.

Таблиця 2.3.

Результати сформованих емоційно-ціннісних навичок молодших школярів (емпатія, чуйність, ставлення до інших)

Рівень	% учнів	Характеристика
Високий	32 %	Діти вміють розпізнавати емоції інших, проявляють співпереживання, здатні підтримувати однолітків, демонструють доброзичливість і толерантність.
Середній	48 %	Емпатія проявляється вибірково; можливі труднощі з емоційною регуляцією у конфліктних ситуаціях; чуйність з'являється за підказки дорослого.
Низький	20 %	Відсутність уміння розпізнавати емоції, часті емоційні спалахи або замкнутість; важко співпереживати іншим; можлива байдужість або агресивність.

Таблиця 2.4.

**Результати сформованих поведінкових соціальних навичок
молодших школярів (дотримання правил, співпраця, саморегуляція)**

Рівень	% учнів	Характеристика
Високий	25 %	Учні вміють працювати в групах, виконувати рольові завдання, дотримуватися правил, виявляють відповідальність.
Середній	55 %	Поведінка здебільшого нормативна, але залежить від ситуації; учні допускають імпульсивність; інколи не вміють завершити розпочату спільну справу.
Низький	20 %	Діти часто порушують правила, мають труднощі із саморегуляцією, виявляють конфліктність або пасивність, неохоче включаються у спільну діяльність.

Таблиця 2.5.

**Узагальнююча таблиця рівнів соціальних навичок молодших
школярів**

Група соціальних навичок	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Комунікативні	28 %	52 %	20 %
Емоційно-ціннісні	32 %	48 %	20 %
Поведінкові	25 %	55 %	20 %

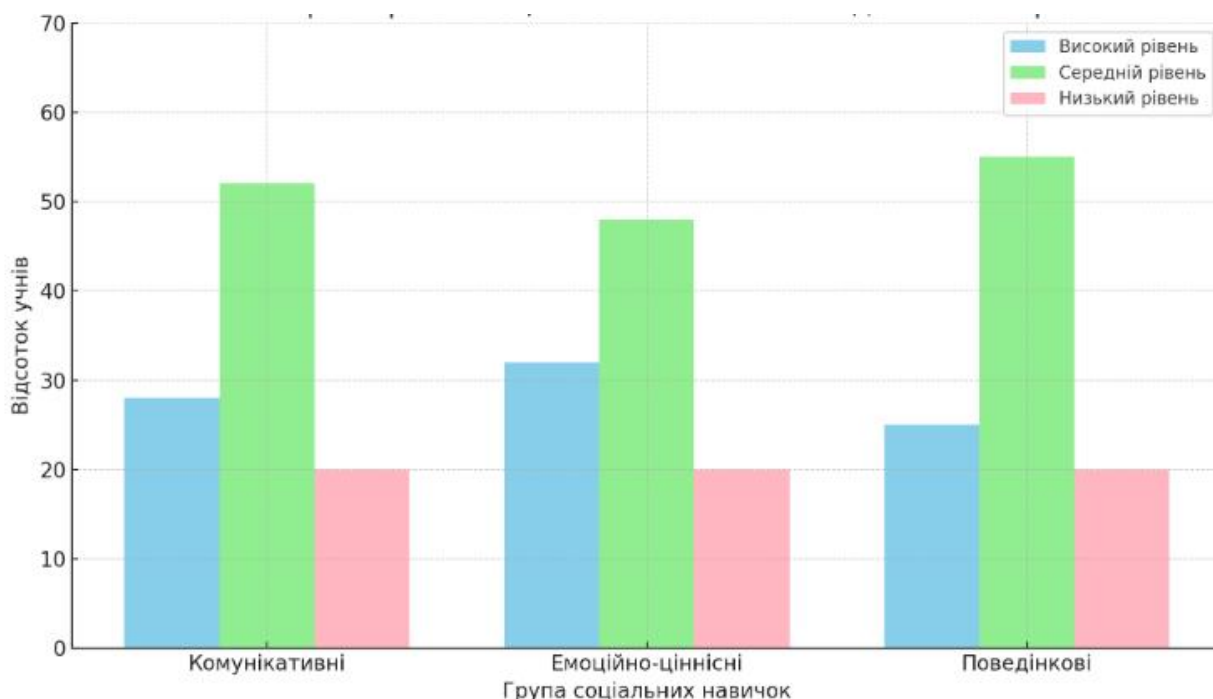
Аналіз даних засвідчує, що найбільш сформованими у молодших школярів є емоційно-ціннісні навички, що свідчить про природну здатність дітей цього віку до співпереживання та відкритості. Разом із тим такі навички проявляються вибірково, залежно від ситуації та емоційного стану дитини.

Комунікативні навички мають переважно середній рівень: учні здатні вступати у контакт, але не завжди можуть чітко формулювати власні думки та дотримуватися правил діалогу. Потреба у педагогічному коригуванні проявляється у 20 % учнів, у яких наявні труднощі з мовною та соціальною

ініціативністю.

Найбільш проблемною сферою виявилися поведінкові навички. Попри те, що більше половини учнів продемонстрували середній рівень, саме тут зустрічаються найчастіші прояви імпульсивності, неорганізованості, складнощі з дотриманням правил і норм групової роботи.

Для забезпечення наочності результатів діагностики було побудовано гістограму 2.2., яка відображає узагальнений рівневий розподіл соціальних навичок молодших школярів за трьома ключовими компонентами: комунікативними, емоційно-ціннісними та поведінковими. Гістограма дозволяє порівняти інтенсивність прояву кожного рівня (високого, середнього та низького) у різних групах навичок та сформувати комплексне уявлення про їхню сформованість у дітей молодшого шкільного віку. Такий спосіб подання результатів забезпечує простоту візуального аналізу та підсилює аргументацію щодо подальшої потреби у педагогічному впливі.

Гістограма 2.2. Результати діагностики рівнів соціальних навичок молодших школярів у стосунках з однолітками

Аналіз представленої гістограми свідчить про те, що соціальні навички молодших школярів загалом мають середній рівень сформованості, що

підтверджується домінуванням відповідних показників у всіх трьох групах навичок (від 48 % до 55 %). Це означає, що більшість дітей здатні до базової соціальної взаємодії, однак їхні уміння залишаються нестійкими та значною мірою залежать від ситуації, умов організації діяльності та рівня педагогічної підтримки.

Високий рівень соціальних навичок має найбільше проявів в емоційно-ціннісній сфері (32 %), що свідчить про природну схильність дітей до емпатії, доброзичливості та співпереживання. У комунікативних та поведінкових навичках цей рівень проявлений помірно, що вказує на потребу у цілеспрямованому розвитку ініціативності, відповідальності, уміння вести діалог і взаємодіяти в команді.

Низький рівень, який стабільно становить 20 % у всіх групах навичок, демонструє наявність групи дітей, що мають суттєві труднощі у комунікації, саморегуляції й емоційному реагуванні. Ця категорія учнів потребує особливої уваги вчителя, використання індивідуальних стратегій підтримки та розвитку.

Отже, результати гістограм підтверджують необхідність формування педагогічних умов, спрямованих на посилення комунікативних умінь, емоційної регуляції та конструктивної взаємодії молодших школярів у середовищі ровесників. Гістограма підкреслює важливість системної роботи над розвитком соціальних компетентностей, що буде враховано у подальших розробках експериментальної частини дослідження.

Одним із важливих завдань констатувального етапу дослідження було визначення структури класного колективу та особливостей позиціонування молодших школярів у системі міжособистісних взаємин. Соціальний статус дитини у групі однолітків визначає її емоційне благополуччя, рівень включеності в освітній процес, мотивацію до взаємодії та здатність до співпраці. Наявність лідерів, активних учнів, прийнятих і ізольованих школярів формує специфічну соціально-психологічну атмосферу колективу, яка може як сприяти соціалізації, так і ускладнювати її.

Для оцінювання статусних ролей використовували соціометричну методику Дж. Морено та педагогічне спостереження за взаємодією учнів під час уроків і в позаурочний час (див додатки А і В). Соціометричні показники дозволили визначити кількість позитивних і негативних виборів, частоту взаємних симпатій, індекс популярності та відторгнення.

Відповідно до отриманих соціометричних даних, у вибірці учнів ($n \approx 150$) було виокремлено чотири основні статусні групи:

1. **Лідери** (12 %) – це діти, які отримали найбільшу кількість позитивних соціометричних виборів. Вони характеризуються високою активністю, ініціативністю, здатністю організовувати роботу в групі, пропонувати рішення та згуртовувати однолітків. Педагоги відзначають їхній високий рівень відповідальності, стриманість у конфліктних ситуаціях та виражену здатність до співпраці.

2. **Прийняті учні** (48 %) – до цієї групи належать школярі, які отримали достатню кількість позитивних виборів і не мають ознак ізоляції. Вони охоче вступають у взаємодію, підтримують контакт з однолітками, беруть участь у спільних видах діяльності, проте рідко виявляють лідерські якості. Їхню комунікативну активність можна вважати стабільною, але залежною від зовнішніх умов.

3. **Нейтральні учні** (26 %) – ці діти отримали незначну кількість виборів, але не мають ознак соціальної ізоляції чи конфліктності. Вони не прагнуть брати на себе відповідальність у груповій роботі, проте спокійно включаються у діяльність за ініціативою інших. Їхні комунікативні прояви ситуативні, часто обмежені колом постійних друзів.

4. **Ізольовані учні** (14 %) – це діти, які отримали мінімальну кількість виборів або зовсім не були обрані однолітками. Для них характерна недостатня сформованість комунікативних навичок, невпевненість у міжособистісній взаємодії, уникання спільної діяльності, можливі прояви тривожності або замкнутості. Частина ізольованих учнів має труднощі у саморегуляції або переживає емоційні труднощі. Саме ці діти потребують

особливої педагогічної підтримки. Узагальнені результати подано в таблиці 2.6.

Таблиця 2.6.

Характеристика основних статусних груп у дитячих колективах

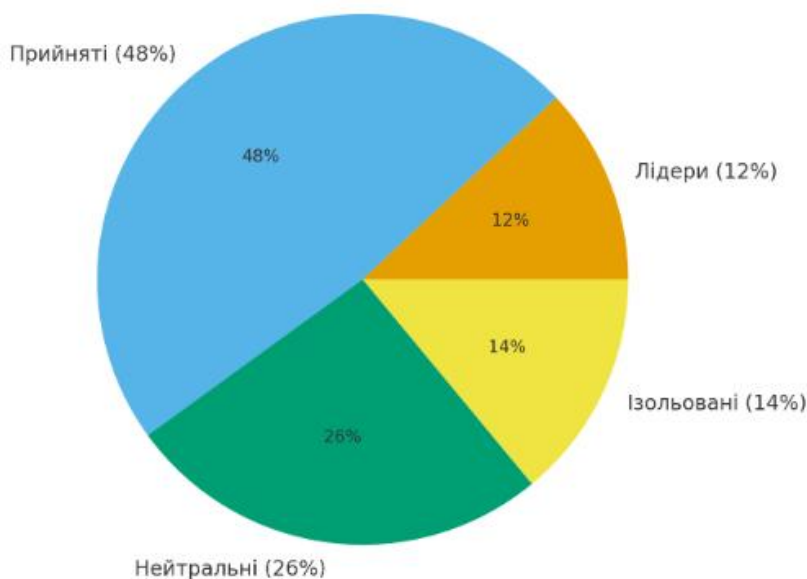
Статусна група	Відсоток учнів	Характеристика соціальної позиції
Лідери	12 %	Висока активність, організаторські здібності, популярність у групі, конструктивність у взаємодії.
Прийняті учні	48 %	Позитивні взаємини, стабільний соціальний статус, готовність до співпраці.
Нейтральні учні	26 %	Обмежене коло контактів, низька ініціативність, відсутність конфліктності.
Ізольовані учні	14 %	Соціальна пасивність, труднощі у комунікації, низький рівень прийняття колективом.

Отримані результати свідчать, що більшість молодших школярів займає прийнятну або нейтральну позицію у колективі, що загалом характеризує соціально-психологічний клімат як сприятливий. Разом з тим наявність 14 % ізольованих учнів вказує на необхідність спеціально організованої педагогічної роботи, спрямованої на включення таких школярів у групову діяльність, розвиток комунікативної сміливості та емоційної регуляції.

Наявність 12 % лідерів є позитивною ознакою, адже такі діти часто формують «ядро» колективу та забезпечують стабільність соціальних процесів. Однак важливо спрямовувати їхній вплив у конструктивне русло, формуючи навички ненасильницької комунікації та відповідального лідерства.

Для систематизації результатів соціометричного дослідження була сформована узагальнена таблиця, що відображає статусну структуру колективу молодших школярів. Таблиця демонструє співвідношення лідерів, прийнятих, нейтральних та ізольованих учнів і дозволяє побачити, як кожна з цих груп впливає на загальний соціально-психологічний клімат класу.

Представлена графічна інтерпретація доповнює таблицю та дає змогу наочно оцінити пропорції статусних позицій у дитячому колективі (див. діаграму 2.2)

Діаграма 2.2. Статусна структура колективу молодших школярів

Візуальний аналіз статусної структури колективу показує, що соціальні позиції учнів розподілені нерівномірно. Значна частина дітей добре адаптована до взаємодії з однолітками, однак наявність ізольованих учнів вимагає цілеспрямованої корекційно-розвивальної роботи. Кругова діаграма підкреслює співвідношення соціальних ролей та допомагає чітко визначити ті групи школярів, на яких варто спрямувати педагогічні зусилля в подальшому дослідженні.

Таким чином, статусна структура колективу молодших школярів є збалансованою, проте містить групу дітей, що потребує цілеспрямованої уваги педагогів. Аналіз позиціювання школярів слугує основою для визначення необхідних педагогічних умов, що забезпечать ефективну соціалізацію всіх учнів без винятку.

Порівняння статусних груп засвідчує, що майже половина школярів (48%) займають комфортну соціальну позицію «прийнятих» – саме вони є основою позитивного мікроклімату. Лідерів у вибірці не надто багато (12 %), проте їхній вплив суттєвий, оскільки саме вони задають динаміку групової

діяльності та нерідко виступають «точками опори» для однолітків. Водночас наявність 14 % ізольованих учнів свідчить про можливі труднощі у соціалізації та потребу в цілеспрямованій педагогічній підтримці.

Особливо важливо, що «нейтральна» група (26 %) є потенційною зоною зростання: діти з цього сегмента можуть легко перейти як у категорію «прийнятих», так і навпаки – у зону соціальної ізоляції, залежно від умов взаємодії та підтримки вчителя початкових класів.

У результаті комплексного аналізу було виокремлено кілька груп труднощів, які найчастіше виявлялися у молодших школярів під час взаємодії з ровесниками:

1. Труднощі комунікації (41 % учнів). До найхарактерніших ознак належать: невміння чітко та зрозуміло висловлювати власні думки; обмежений словниковий запас, що ускладнює конструктивний діалог; сором'язливість або, навпаки, надмірна імпульсивність; переривання співрозмовників, труднощі з умінням слухати.

Такі проблеми найчастіше спостерігалися у дітей із середнім та низьким рівнем соціальних умінь і корелювали з їхньою пасивністю чи неорганізованістю під час групової роботи.

2. Емоційно-поведінкові труднощі (33 % учнів) – ця група труднощів пов'язана з недостатньою сформованістю навичок емоційної саморегуляції. Спостерігалися такі прояви: образливість, швидкі сльозові реакції; емоційні спалахи гніву або роздратування; підвищена збудженість; труднощі з прийняттям правил або обмежень; схильність до конфліктності.

Ці труднощі особливо характерні для дітей, які мали нейтральний або низький статус у соціометричній структурі.

3. Соціально-рольові труднощі (22 % учнів). Вони пов'язані з невмінням обирати або виконувати роль у спільній діяльності, зокрема: труднощі з розподілом обов'язків; уникання відповідальності; втручання у роботу інших без потреби; невміння працювати у команді.

Діти з «нейтральної» та «ізольованої» груп часто не розуміють або не

приймають правила групової взаємодії.

Діаграма 2.3.Розподіл типових труднощів у міжособистісних стосунках молодших школярів

Аналіз результатів свідчить, що основні причини труднощів у міжособистісних відносинах мають комплексний характер і пов'язані як з індивідуально-психологічними особливостями, так і з чинниками освітнього середовища.

1. Індивідуальні причини: різний рівень мовленнєвого розвитку; високий рівень емоційної чутливості; низька самооцінка або невпевненість; тип темпераменту (зокрема холерики та меланхоліки частіше зазнають труднощів у взаємодії).

2. Середовищні причини: недостатнє застосування учителем інтерактивних форм навчання; обмежена кількість вправ на розвиток комунікації й співпраці; наявність конфліктних моделей поведінки у найближчому оточенні; відсутність сталих правил взаємодії в класі.

3. Психолого-соціальні причини: переважання індивідуальних форм роботи над груповими; нестача позитивних прикладів конструктивного вирішення суперечок; недорозвинуті навички саморегуляції та емоційного контролю.

Таким чином, труднощі міжособистісної взаємодії молодших школярів є поширеним явищем і проявляються у різних аспектах: комунікативному, емоційно-поведінковому та соціально-рольовому. Їхні причини мають багатофакторний характер, що вимагає комплексної педагогічної підтримки та створення спеціальних умов, спрямованих на розвиток соціальних навичок, емоційної стабільності та здатності до конструктивної взаємодії з ровесниками.

У процесі констатувального етапу були визначені основні проблеми соціалізації молодших школярів:

Недостатній розвиток навичок конструктивного вирішення конфліктів. Більшість дітей обирають емоційні, імпульсивні реакції.

Фрагментарність комунікативних умінь. Учні легко вступають у контакт, але важко підтримують діалог і виявляють у ньому емпатійність.

Складнощі у роботі в групах. Не всі діти вміють розподіляти ролі, слухати інших, домовлятися.

Наявність соціальної ізоляції окремих учнів. У кожному класі було виявлено 1–2 дітей, які отримали мінімальну кількість соціометричних виборів.

Нестійкий рівень емоційної саморегуляції. Емоційні спалахи, образливість, нетерпимість часто заважають конструктивній взаємодії.

Висока потреба в педагогічному супроводі. Діти позитивно реагують на підтримку дорослого, що свідчить про важливість ролі вчителя у процесі соціалізації. В додатку II подано типові труднощі у міжособистісних відносинах молодших школярів та їхні причини.

Отже, результати констатувального етапу дослідження дозволили комплексно оцінити стан соціалізації молодших школярів у стосунках з однолітками та визначити ключові напрями педагогічного впливу, які необхідно врахувати під час розроблення педагогічних умов. Аналіз отриманих даних засвідчив такі узагальнені положення:

Соціалізація молодших школярів має неоднорідний характер та

залежить від рівня сформованості базових соціальних навичок. У вибірці переважає *середній рівень* комунікативних, емоційно-ціннісних та поведінкових умінь, що вказує на здатність дітей до взаємодії, однак акцентує на недостатній стійкості їхніх соціальних реакцій і потребі в педагогічному супроводі [36, с.113].

Статусна структура дитячого колективу є відносно збалансованою, проте має групу ризику. Більшість учнів займає *прийнятну або нейтральну позицію*, що забезпечує сприятливий соціальний клімат. Водночас 14 % *ізолюваних учнів* свідчать про потребу у спеціально організованій підтримці дітей із труднощами соціальної адаптації.

Проблемні зони соціалізації мають чітко структурований характер. Найпоширенішими є:

- ✓ комунікативні труднощі (41 %),
- ✓ емоційно-поведінкові (33 %),
- ✓ соціально-рольові (22 %).

Це підкреслює важливість комплексного підходу, що охоплює мовленнєву, емоційну й поведінкову складові взаємодії.

Причини труднощів мають комплексну природу. Вони зумовлені поєднанням індивідуальних особливостей (темперамент, мовленнєвий розвиток, самооцінка), середовищних чинників (організація освітнього процесу, модель взаємодії у класі) та соціально-психологічних умов (відсутність навичок саморегуляції, нестача практики групової роботи).

Взаємодія дітей значною мірою залежить від педагогічних стратегій учителя. Спостереження свідчать, що учні позитивно реагують на чітко організовану групову діяльність, спільні завдання та емоційну підтримку дорослого. Це підкреслює визначальну роль учителя як фасилітатора соціальних процесів [10].

Підтримка соціалізації має включати як розвиток навичок співпраці, так і емоційно-поведінкову регуляцію. Потрібні умови, що спрямовані на:

- формування навичок діалогу;

- розвиток емпатії й толерантності;
- формування відповідальності у груповій діяльності;
- попередження конфліктів та навчання їх конструктивному розв'язанню.

Отже, констатувальний етап засвідчив, що ефективна соціалізація молодших школярів можлива лише за умови створення педагогічного середовища, у якому розвиваються комунікативні, емоційні та поведінкові компоненти соціальної компетентності, забезпечується підтримка ізолюваних учнів, а також реалізуються інтерактивні, партнерські та емоційно-збагачені форми роботи.

Отримані результати підтверджують необхідність розроблення педагогічних умов, які забезпечать формування конструктивних міжособистісних стосунків, позитивного соціального досвіду, розвиток здатності до співпраці й толерантності, зміцнення психологічної безпеки в дитячому колективі.

2.2. Обґрунтування педагогічних умов соціалізації молодших школярів у стосунках з однолітками

Ефективна соціалізація молодших школярів у стосунках з однолітками можлива лише за умови цілеспрямованої педагогічної діяльності, яка враховує психологічні особливості дітей даного віку, специфіку їхніх міжособистісних взаємин, складність формування соціальних навичок та потребу у створенні сприятливого освітнього середовища. Результати констатувального етапу дослідження засвідчили неоднорідність рівня соціальної адаптації, наявність групи ризику та різні типові труднощі, що визначає необхідність розроблення й упровадження комплексу педагогічних умов, спрямованих на забезпечення повноцінної соціалізації кожної дитини.

Педагогічні умови в контексті даного дослідження розуміємо як

сукупність спеціально організованих впливів, форм, методів, прийомів та способів педагогічної діяльності, що створюють оптимальні можливості для розвитку соціальних компетентностей, формування конструктивних взаємин і психологічно безпечного мікроклімату в дитячому колективі. З огляду на сучасні підходи до соціально-емоційного розвитку, компетентнісного навчання та партнерської педагогіки НУШ, педагогічні умови мають будуватися на засадах суб'єктності, активної взаємодії, позитивної комунікації та емоційної включеності учнів [26; 32].

Аналіз наукових джерел, нормативної бази та даних констатувального етапу дозволив виділити три ключові педагогічні умови, що забезпечують якісну соціалізацію молодших школярів у стосунках з однолітками:

- 1) професійно спрямована діяльність учителя, орієнтована на розвиток соціальних навичок і комунікативної культури дітей;*
- 2) використання адекватних форм і методів педагогічної підтримки соціальної взаємодії в дитячому колективі;*
- 3) упровадження інноваційних технологій, що сприяють формуванню конструктивних моделей взаємодії та забезпечують інклюзивність соціальних процесів.*

Учитель початкових класів виступає центральною фігурою в процесі соціалізації, оскільки саме він моделює соціальні ситуації, організовує міжособистісну взаємодію, формує у дітей навички спілкування, співпраці та відповідальності. У молодшому шкільному віці діти значною мірою орієнтуються на дорослого, тому стиль комунікації, типи реакцій, способи розв'язання конфліктів, використані педагогом, стають для них зразком соціальної поведінки.

Педагогічною умовою ефективної соціалізації є систематична робота вчителя щодо розвитку в учнів умінь слухати, висловлювати власну думку, домовлятися, виявляти емпатію, брати участь у роботі в команді. Особливе значення має створення емоційно безпечної атмосфери, у якій дитина відчуває прийняття, підтримку та розуміння. Учитель також має здійснювати

педагогічне спостереження за соціальною динамікою класу, своєчасно виявляти ознаки ізоляції чи конфліктності та застосовувати відповідні методи корекції [26].

Другим стратегічним напрямом виступає педагогічна підтримка соціальної взаємодії на рівні організації навчання, поведінки та групової діяльності. Формування соціальних навичок потребує створення умов, у яких дитина має змогу практично відпрацьовувати комунікативні та поведінкові вміння у взаємодії з однолітками. У цьому контексті вагому роль відіграють групові, парні, інтерактивні та кооперативні форми навчання, що забезпечують розвиток співробітництва, взаємодопомоги, спільного прийняття рішень, відповідальності за результат [32].

Методи, що сприяють соціалізації, мають включати рольові ігри, ситуації морального вибору, тренінгові вправи, педагогічні дискусії, моделювання соціальних ситуацій. Ефективною педагогічною умовою є створення «ситуацій успіху» для кожної дитини, особливо для учнів з низьким соціометричним статусом або з емоційно-поведінковими труднощами. Важливо, що педагогічна підтримка не повинна бути директивною: учитель спрямовує взаємодію, але залишає учням можливість самостійно шукати рішення конфліктів і домовлятися [20].

Сучасний освітній процес передбачає залучення інноваційних технологій, які створюють додаткові можливості для розвитку соціальної компетентності. До таких технологій належать цифрові інструменти для кооперативного навчання, інтерактивні платформи, ігрові та медіаосвітні засоби, елементи проєктної діяльності, технології соціально-емоційного навчання (SEL).

Ці технології забезпечують [5, с.75]:

- ✓ різноманітність каналів комунікації;
- ✓ можливість взаємодії в безпечному та структурованому середовищі;
- ✓ розвиток критичного та емоційного мислення;

- ✓ формування конструктивних моделей поведінки;
- ✓ підвищення мотивації та залученості дітей до спільної діяльності.

Інноваційні технології також дають змогу включити у соціальні процеси дітей, які в реальних ситуаціях можуть відчувати невпевненість, сором'язливість або відторгнення. Серед доступних цифрових інструментів – Padlet, ClassDojo, Google Classroom, LearningApps, Jamboard, онлайн-симулятори емоційної регуляції тощо.

Через таку технологічну взаємодію учні навчаються ефективній командній роботі, отримують позитивний досвід співпраці та взаємної підтримки, формують навички комунікації в різних форматах (усному, письмовому, візуальному, цифровому) [5].

Таким чином, педагогічні умови соціалізації молодших школярів у стосунках з однолітками включають комплекс педагогічних впливів, що реалізуються через роль учителя, систему форм і методів педагогічної підтримки, а також використання інноваційних технологій у навчально-виховному процесі. Обґрунтування цих умов створює основу для подальшої розробки практичних механізмів їхньої реалізації, які будуть детально висвітлені у наступних підрозділах (2.2.1–2.2.3).

2.2.1. Роль учителя початкових класів у розвитку соціальних навичок і комунікативної культури дітей

У молодшому шкільному віці учитель відіграє ключову роль у формуванні соціальних навичок та комунікативної культури дітей, оскільки саме він створює соціально-психологічне середовище, моделює взаємодію, організовує спілкування та виступає для учнів центральним зразком соціальної поведінки. Результати констатувального етапу дослідження засвідчили, що навчальний процес, насичений ефективними педагогічними впливами, значно підвищує рівень соціалізації школярів і сприяє формуванню конструктивних стосунків з ровесниками [8].

Одним із найважливіших аспектів є функція учителя як моделі

комунікативної культури. Учитель у щоденному спілкуванні застосовує ввічливі формули, стримує емоції, аргументує думки, демонструє повагу до кожної відповіді школяра. У складних ситуаціях він вживає «я-повідомлення», пояснюючи свої почуття, а не звинувачуючи учнів. Наприклад, під час суперечки педагог не наказує дітям «Припиніть негайно!», а говорить: «Я бачу, що вам важко домовитися. Я хочу вам допомогти». Постійна вербалізація власних емоцій («Мене здивувала ваша відповідь», «Я тішусь, що ви співпрацюєте») допомагає дітям навчитися говорити про свої стани і розуміти почуття інших. Важливим доповненням є короткі ігрові вправи, як-от «Говорить тільки м'яч», коли висловлюватися має право дитина з предметом у руках, або «Хвилинка чемності», під час якої діти спільно добирають ввічливі формули.

Не менш вагомою є роль учителя як організатора взаємодії, адже соціальні навички формуються лише у ситуаціях реальної комунікації. Вчитель структурує навчальну діяльність так, щоб діти мали змогу регулярно працювати в парах і групах, виконувати спільні завдання, презентувати результати. У «динамічних парах» учні змінюють партнера через кожні 2–3 хвилини, вчаться швидко встановлювати контакт, слухати нового співрозмовника і реагувати на його думки. Формат «кола друзів» забезпечує можливість висловитися кожному, а «групи 2+1» тренують навички модерації, коли одна дитина спостерігає за взаємодією двох і фіксує, що їм вдалося найкраще. Значущим елементом є розподіл ролей у спільних завданнях: «спікер», «таймкіпер», «організатор матеріалів», «посередник миру». Такі ролі дають дітям можливість відчувати соціальну відповідальність і краще усвідомити власну частку у спільній справі [31].

Учитель також виконує функцію фасилітатора емоційного розвитку, адже емоційна компетентність є фундаментом успішної комунікації. Педагог інтегрує у навчання спеціальні вправи, які допомагають дітям розпізнавати та регулювати власні почуття. Наприклад, на емоційному термометрі учні позначають свій настрій перед уроком, що допомагає вчителю передбачити

можливі труднощі у взаємодії. На «Гаявчині емоцій» діти обирають картку із зображенням емоції та розповідають, у якій ситуації вони її відчували. Під час читання казок (наприклад, творів Оксани Луцевської чи С. Ганса) учитель запитує: «Що, на вашу думку, відчував герой? Чому?» Таке обговорення сприяє розвитку емпатії – здатності розуміти інших і співпереживати.

Важливою складовою діяльності педагога є підтримка дітей, які мають труднощі у взаємодії, почуваються ізольованими чи невпевненими. Учитель створює для них ситуації успіху, призначаючи посильні, але значущі соціальні ролі – наприклад, «організатор матеріалів» або «помічник дня». Це підсилює самооцінку й підвищує соціальний статус дитини. Такі учні найчастіше починають соціалізацію з парної роботи, де легше налагодити контакт. Педагог відзначає кожен маленький крок («Ти сьогодні першим запропонував допомогу – це велике досягнення»), формуючи позитивне ставлення до взаємодії [55, с.76].

У конфліктних ситуаціях учитель виступає медіатором, спрямовуючи дітей на конструктивне розв'язання суперечок. Він застосовує техніки «Стоп – подих – рішення», «Трикутник безпеки» чи низку «питань миру», які допомагають учням проаналізувати, що сталося, які почуття виникли і як можна виправити ситуацію. Особливий акцент робиться на тому, що педагог не карає, а навчає дітей знаходити рішення, які враховують інтереси всіх сторін. Це формує у школярів усвідомлення відповідальності за власну поведінку та уміння домовлятися.

Не менш важливою є функція учителя як менеджера соціальних процесів, який систематично планує, відстежує й аналізує соціальну взаємодію в класі. Щоденні ранкові зустрічі створюють позитивний емоційний фон і дають можливість дітям поділитися своїми думками. Соціально-комунікативні хвилини дозволяють тренувати окремі навички – наприклад, формулювання прохань або прийняття критики. Портфоліо соціальних досягнень накопичує приклади успішних діалогів, вдалих рішень

у конфліктних ситуаціях, проявів доброти. Регулярний моніторинг допомагає учителю планувати корекційну роботу та підтримувати позитивну динаміку розвитку колективу [8, с.135].

З огляду на комплексність функцій учителя в соціалізації молодших школярів, важливо систематизувати основні напрями його професійної діяльності, які мають ключовий вплив на формування комунікативної культури та конструктивних взаємин у класі. На основі узагальнення наукових джерел і результатів нашого дослідження виокремлено провідні ролі педагога, що забезпечують ефективне соціальне становлення дитини. У наведеній нижче таблиці 2.7. подано структуровану характеристику цих ролей, їх змістове наповнення та характерні приклади реалізації в освітньому процесі. Такий формат дозволяє більш чітко окреслити шляхи педагогічного впливу і підкреслює багатовимірність діяльності вчителя в контексті соціалізації молодших школярів.

Таблиця 2.7.

Роль учителя початкових класів у процесі соціалізації молодших школярів

Напрямок діяльності вчителя	Сутність діяльності	Приклади реалізації в освітньому процесі
<i>Модель комунікативної культури</i>	Учитель демонструє зразки ввічливості, поваги, доброзичливості, навчає конструктивної взаємодії	«Я-повідомлення», ненасильницька комунікація, розбір конфліктних ситуацій, мовленнєві формули ввічливості
<i>Організатор взаємодії</i>	Створює умови для спільної діяльності, використовуючи групові та парні форми	Динамічні пари, навчальні кооперативи, ротація ролей, групові проекти
<i>Фасилітатор емоційного розвитку</i>	Розвиває емоційний інтелект, навички розпізнавання та вираження емоцій	«Емоційний термометр», хвилинки емоцій, вправи на емпатію, обговорення емоцій героїв казок

Напрямок діяльності вчителя	Сутність діяльності	Приклади реалізації в освітньому процесі
<i>Медіатор у конфліктах</i>	Допомагає учням у мирному врегулюванні суперечок, навчає алгоритмів розв'язання конфліктів	«Стоп – подих – рішення», техніка «Трикутник безпеки», запитання-миротворці
<i>Підтримка дітей групи ризику</i>	Включає ізольованих, тривожних, невпевнених учнів у взаємодію	Індивідуальні ролі («помічник», «організатор матеріалів»), парна робота, позитивне підкріплення
<i>Менеджер соціальних процесів</i>	Планує, відстежує та оцінює соціальний розвиток учнів	Ранкові зустрічі, соціальний моніторинг, портфоліо соціальних досягнень, регулярні спостереження

Отже, роль учителя початкових класів у процесі соціалізації молодших школярів є багатогранною і охоплює одночасно моделювання позитивних зразків поведінки, організацію взаємодії, підтримку емоційного розвитку, медіацію конфліктів, супровід дітей групи ризику та управління соціальними процесами в колективі. Представлена таблиця узагальнює ключові вектори цієї діяльності, демонструючи, що саме педагог виступає центральною фігурою у формуванні комунікативної культури, розвитку емпатії, відповідальності та здатності учнів до конструктивної взаємодії. Системне й цілеспрямоване виконання цих ролей забезпечує сприятливе соціальне середовище, у якому кожна дитина має можливість успішно розвиватися та будувати позитивні стосунки з однолітками.

Таким чином, можемо констатувати, що роль учителя в розвитку соціальних навичок і комунікативної культури є вирішальною. Він: моделює зразки конструктивної поведінки; організовує простір для взаємодії; формує правила та культуру спілкування; забезпечує емоційну підтримку та безпеку; включає ізольованих та пасивних учнів; регулює соціальні процеси в

колективі; використовує прийоми розвитку емпатії, співпраці та комунікативних умінь.

Усе це робить учителя *фасилітатором соціалізації*, центральною фігурою у формуванні здорових і конструктивних взаємин молодших школярів з однолітками.

2.2.2. Форми і методи педагогічної підтримки процесу соціалізації у дитячому колективі

Ефективна соціалізація молодших школярів неможлива без постійної та цілеспрямованої педагогічної підтримки, яка забезпечує умови для розвитку комунікативних, емоційно-ціннісних та поведінкових навичок. Аналіз результатів констатувального етапу дослідження свідчить, що найбільш дієвими є ті форми і методи роботи, які дозволяють дітям безпечно та природно включатися у взаємодію, поступово опановувати соціальні ролі, застосовувати комунікативні стратегії та тренувати навички конструктивної поведінки у мікросоціальних ситуаціях. Педагогічна підтримка в цьому контексті реалізується через різноманітні організаційні форми, що забезпечують поступове ускладнення взаємодії – від парних завдань до групових і колективних ініціатив [44, с.6].

Однією з найбільш доступних та ефективних форм є парна робота, яка створює безпечний простір, особливо для дітей із комунікативними труднощами. У парних завданнях кожен учень має змогу бути почутим, проявити себе, потренувати навичку слухання, обговорити рішення та співпрацювати у комфортному режимі. У практиці початкової школи поширеним є прийом «Пліч-о-пліч», коли двоє дітей разом читають текст або розв'язують задачу, підтримуючи одне одного. Часто застосовується й форма взаємонавчання, коли один учень пояснює нове правило іншому. Щоденна зміна партнерів у форматі «Мій партнер сьогодні» допомагає дітям навчитися гнучкості, адаптації до різних стилів спілкування та взаємодії з

різними ровесниками.

Більш складною формою організації діяльності є групова робота, яка найближче відтворює реальні соціальні ситуації. Робота в групах дозволяє моделювати різні ролі – лідера, виконавця, модератора, відповідального за матеріали – та формує в учнів уміння домовлятися, розподіляти обов'язки, визначати спільну мету [56,с.100].

У початкових класах ефективно працює модель «Малі групи 2+1», де третій учасник виконує функцію спостерігача або координатора.

Метод «пазл-груп» (Jigsaw) дає можливість кожній дитині відчувати свою значущість: учень вивчає одну частину матеріалу і стає експертом для інших. Групові станції, коли команди переходять між завданнями, стимулюють кооперацію та відповідальність за спільний результат. Усе це сприяє формуванню конструктивних навичок поведінки, здатності до компромісу та вмінню працювати «в команді», а не лише «поруч».

Наступним рівнем організації взаємодії є колективні форми діяльності, які забезпечують досвід співпраці у масштабнішому соціальному середовищі. У центрі таких форм знаходиться спільна мета, що потребує зусиль кожного. Яскравим прикладом є класні проєкти, як-от створення «Книги добрих справ» або облаштування «зеленого куточка» у класі. Колективні творчі справи – театральні постановки, виставки, презентації – сприяють розвитку емоційної виразності та емпатії. Ранкові кола, характерні для НУШ, стають платформою для відкритого обміну думками, формування довіри та позитивного психологічного клімату [27, с.160].

Спільні свята, тематичні дні чи благодійні акції укріплюють відчуття причетності й згуртовують дитячий колектив.

Важливе місце в педагогічній підтримці соціалізації займають інтерактивні методи, що активізують учнів, роблять навчання діалогічним і спрямованим на взаємодію. Методи типу «Think–Pair–Share» дозволяють дітям спочатку поміркувати самотійно, потім обмінятися думками в парі, а далі – представити ідеї колективу. Рольові ігри, такі як «У магазині», «У

лікаря», «День народження друга», моделюють типові комунікативні ситуації та дають можливість учням тренувати мовленнєві формули у безпечному і реалістичному контексті. Міні-дебати чи обговорення за темою уроку допомагають школярам вчитися аргументувати позицію, адаптуватися до думок інших та поважати альтернативну точку зору.

Одним із ключових методів розвитку соціальних умінь є моделювання соціальних ситуацій. Воно створює можливість прожити певний досвід у спрощеному, контрольованому середовищі, де дитина може експериментувати з поведінкою без ризику реального конфлікту. Учитель пропонує дітям обговорити або розіграти ситуації: друг образився, двоє не можуть поділити гру, один учень не включається в роботу, хтось загубив чужу річ. Важливо, що під час обговорення діти не отримують готових відповідей, а власноруч доходять до рішень, враховуючи різні позиції. Це розвиває етичне мислення, моральні судження та здатність аналізувати поведінку інших у реалістичних мікроситуаціях [61].

Провідну роль у розвитку соціальних умінь відіграють ігрові методи та тренінгові вправи, адже гра є природною діяльністю молодших школярів. Ігри «Емпатичне дзеркало», «Добрі слова», «Моя найкраща риса», «Міст дружби» сприяють розвитку емоційної чутливості, позитивного ставлення до інших, навичок саморегуляції. Метод «Два плюси і пропозиція» вчить учнів конструктивному оцінюванню дій інших: спочатку – позитивні аспекти, потім – доброзичлива пропозиція щодо покращення. Такі вправи зміцнюють партнерську атмосферу, розвивають упевненість і навички соціальної підтримки.

Значне місце в системі педагогічної підтримки належить методам фасилітації, які спрямовані на створення умов для самостійного розв'язання проблем без прямого тиску з боку вчителя. Фасилітативні техніки включають рефлексивні запитання («Що ти зараз відчуваєш?»), переорієнтацію на ненасильницьку комунікацію за М. Розенбергом, використання м'яких форм керування групою, коли педагог супроводжує процес, а не нав'язує рішення.

Учитель стає «провідником», який допомагає дітям зрозуміти свої емоції, сформулювати потреби та знайти шляхи конструктивної взаємодії.

Завершальний елемент педагогічної підтримки – методи позитивного підкріплення, які є особливо ефективними у молодшому віці. Похвала, наклейки, картки досягнень, система «зіркових балів», ведення «Книги добрих справ» стимулюють бажання дитини повторювати соціально значущу поведінку. При цьому важливо, щоб підкріплення було адресним і спрямованим на конкретну дію: «Мені сподобалося, що ти допоміг другу знайти місце в групі», «Ти дуже ввічливо звернувся до однокласниці». Такі способи підтримки підсилюють мотивацію, формують відповідальність та позитивне ставлення до соціальної участі [44,с.7].

Педагогічна підтримка також має включати адресні форми взаємодії з дітьми, які мають труднощі в спілкуванні. Індивідуальні хвилини розмови, прості ролі на уроці, парне наставництво або мікрогрупи підтримки дають змогу дитині поступово включатися у взаємодію та долати бар'єри. Саме такий комплекс форм і методів забезпечує гармонійний розвиток соціальних навичок і створює підґрунтя для здорової взаємодії в учнівському колективі.

Ефективна соціалізація молодших школярів вимагає від учителя системного підходу до організації взаємодії, який поєднує різні форми та методи педагогічної підтримки. Кожна форма роботи – парна, групова чи колективна – забезпечує власний спектр соціальних умінь, тоді як методи (інтерактивні, ігрові, фасилітативні тощо) створюють умови для розвитку комунікативної, емоційної та поведінкової компетентності дітей [7, с.94]. На основі аналізу теоретичних підходів та результатів констатувального етапу дослідження було систематизовано найбільш ефективні форми й методи педагогічної підтримки, які сприяють формуванню конструктивних взаємин, партнерської взаємодії та емоційного благополуччя молодших школярів. У таблиці 2.8. подано узагальнену характеристику цих підходів, що дає змогу комплексно оцінити їхній потенціал у контексті соціалізації.

Таблиця 2.8.

**Форми і методи педагогічної підтримки процесу соціалізації
молодших школярів**

Форма педагогічної підтримки	Методи та прийоми	Приклади реалізації у молодших класах	Соціалізаційний ефект
Парна взаємодія	• Метод взаємонавчання • Парні діалоги • Взаємодопомога	«Партнери дня», «Допоможу другу», читання в парах	Розвиток умінь слухати, домовлятися, підтримувати однолітків
Групові форми роботи	• Кооперативне навчання • Метод «Акваріуму» • «Малі групи 2+1»	Ротація ролей, групові станції, пазл-групи (Jigsaw)	Навички співпраці, відповідальності, розподілу ролей
Колективні види діяльності	• Проектна робота • Колективні творчі справи • Ранкові кола	Проекти («Книга добрих справ»), вистави, тематичні дні	Згуртування класу, розвиток емпатії, почуття спільності
Інтерактивні методи	• Think–Pair–Share • Рольові ігри • Дискусії	«У магазині», «У поліклініці», міні-дебати, обговорення історій	Розвиток мовленнєвої гнучкості, умінь висловлюватися
Моделювання соціальних ситуацій	• Програвання сценаріїв • Розв'язання проблемних ситуацій	«Що робити, якщо...?», соціальні дилеми, шкільні конфлікти	Розвиток морального мислення, умінь знаходити рішення
Ігрові та тренінгові вправи	• Емоційні ігри • Вправи на емпатію • Саморегуляція	«Емпатичне дзеркало», «Міст дружби», «Добрі слова»	Розвиток емоційності, дружелюбності, самоконтролю
Педагогічна фасилітація	• Ненасильницька комунікація • «Я-	«Як ти зараз відчуваєшся?», «Що допоможе нам	Формування відповідальності, вміння вести діалог

Форма педагогічної підтримки	Методи та прийоми	Приклади реалізації у молодших класах	Соціалізаційний ефект
	повідомлення» • Рефлексивні запитання	домовитися?»	
<i>Позитивне підкріплення</i>	• Похвала • Відзнаки • «Зіркові досягнення»	Наклейки, «Книга добрих справ», усна похвала	Підвищення мотивації, розвиток соціально схвалюваної поведінки
<i>Індивідуальна підтримка дітей групи ризику</i>	• Наставництво • Малі соціальні завдання • Психолого-педагогічні бесіди	«Помічник учителя», парне наставництво, особисті ролі	Зниження тривожності, підвищення статусу, включення в колектив

Таким чином, використання різноманітних форм і методів педагогічної підтримки створює сприятливі умови для формування соціальних навичок у молодших школярів. Парна та групова робота забезпечує відпрацювання базових комунікативних умінь, колективні види діяльності сприяють згуртуванню та розвитку почуття спільності, інтерактивні та ігрові методи роблять процес соціалізації природним і емоційно комфортним [56]. Методи фасилітації та позитивного підкріплення допомагають учням самостійно знаходити рішення та відчувати власну цінність у колективі, тоді як індивідуальна підтримка дозволяє подолати труднощі дітям групи ризику. Сукупність цих педагогічних впливів забезпечує системний розвиток комунікативної та соціальної компетентності, формуючи у дитячому колективі атмосферу співпраці, довіри та взаємної поваги.

Форми та методи педагогічної підтримки, застосовані у початковій школі, виступають механізмами створення соціального досвіду. Вони сприяють розвитку в дітей умінь співпрацювати, домовлятися, вирішувати конфлікти, відчувати себе частиною колективу. Використання різних форм

взаємодії – від парної роботи до колективних творчих проєктів – забезпечує диференційований підхід до учнів і сприяє формуванню конструктивних стосунків з однолітками.

2.2.3. Використання інноваційних технологій для формування конструктивних стосунків з однолітками

Сучасний освітній простір передбачає інтеграцію інноваційних технологій не лише з метою підвищення мотивації учнів, а й як інструмент розвитку соціальної взаємодії, комунікації та конструктивних міжособистісних стосунків. Інноваційні технології, на відміну від традиційних форм навчання, створюють для учнів багатовимірне середовище взаємодії, де спілкування відбувається у різних форматах: синхронному, асинхронному, візуальному, ігровому, проєктному та інтерактивному. Саме ця різноманітність дозволяє учням тренувати соціальні навички у безпечному, структурованому та емоційно насиченому просторі [5].

У контексті соціалізації молодших школярів інноваційні технології виконують три ключові функції:

- (1) створення безпечних каналів комунікації;
- (2) моделювання ситуацій соціальної взаємодії у цифрових середовищах;
- (3) підтримка рефлексії соціального досвіду через інструменти візуалізації, медіа та цифрової творчості.

Нижче представлено комплекс інноваційних рішень, які забезпечують розвиток конструктивних стосунків між молодшими школярами.

Сучасний освітній простір відкриває широкі можливості для використання інноваційних технологій, які сприяють розвитку конструктивних стосунків між молодшими школярами. Їх унікальність полягає в тому, що вони створюють багатовимірне середовище соціальної взаємодії, де діти мають змогу моделювати комунікацію, співпрацювати, аналізувати поведінкові ситуації, виявляти емпатію та розвивати емоційний інтелект у безпечній і доступній формі.

Однією з важливих груп інноваційних рішень є цифрові платформи кооперативного навчання, які забезпечують структуровану взаємодію учасників. На відміну від традиційної групової роботи, ці платформи дозволяють кожному учневі мати визначену роль, персональний вклад та зону відповідальності. Так, сервіс *Padlet* виступає своєрідною «спільною дошкою взаємодії», де діти можуть розміщувати нотатки з власними ідеями, коментувати висловлювання однокласників, оцінювати пропозиції інших. Такий формат комунікації формує навички толерантного оцінювання, уважного слухання та асинхронної взаємодії – важливі складові сучасної соціальної компетентності.

Іншим прикладом цифрової кооперації є використання інтерактивних дошок *Jamboard* або *Canva Whiteboard*, які стимулюють спільну творчість. Учні працюють над створенням колективних продуктів, таких як мініплакат «Правила дружби», карта добрих вчинків або комікс про взаємодопомогу. У процесі роботи діти вчаться узгоджувати думки, розподіляти ролі, домовлятися про зміст і форму кінцевого результату. Таким чином розвивається відповідальність за групову діяльність та вміння досягати компромісу.

Особливої уваги заслуговують інноваційні комунікаційні технології, що спрямовані на розвиток емоційної та соціальної компетентності. До таких технологій належить відеорефлексія, яка дає змогу учням осмислювати власні дії та взаємини. Діти записують короткі відеозвернення про свої добрі вчинки, складні моменти дня або наміри покращити свою поведінку. Перегляд відео однокласників сприяє формуванню емпатії, уміння бачити ситуацію очима іншого та усвідомлювати власну поведінку як частину життя колективу.

Окремий напрям становить технологія соціальних історій, реалізована через платформи *ToonTastic* чи *Storyboarder*. Учні створюють мультфільми або комікси, у яких моделюють життєві ситуації: запрошення друга до гри, підтримка засмученого однокласника, вирішення конфлікту словами тощо.

Завдяки такому підходу дитина проживає соціальну ситуацію у вигаданому, але психологічно безпечному середовищі, що полегшує подальше застосування навичок у реальних умовах.

AR/VR технології відкривають ще одну перспективу – занурення в модельовані соціальні ситуації, де учень може тренувати поведінкові реакції без ризику негативних наслідків. Віртуальні сценарії, такі як «вирішення конфлікту у віртуальному класі» або «командна співпраця у VR-просторі», дозволяють дітям відчувати себе учасниками різних ситуацій взаємодії. Такий формат формує навички емоційної саморегуляції, здатність робити конструктивний вибір та співпереживати іншому. AR-картки взаємодії також є дієвим інструментом: вони оживляють короткі соціальні сцени – прохання про допомогу, суперечку чи вибір – і дозволяють обговорити варіанти поведінки в реалістичній, але контрольованій формі.

Технології гейміфікації в даному контексті спрямовані не на мотивацію до навчання, а на формування соціальної поведінки. Цифрова платформа *ClassDojo* дає змогу відзначати соціально бажані дії – взаємодопомогу, співпрацю, вирішення суперечок словами, емпатію. Така система створює культуру подяки та позитивного підкріплення, а також сприяє усвідомленню цінності добрих учинків. Квіз-платформи Kahoot та Quizziz дають змогу ігровими методами аналізувати соціальні ситуації та обирати конструктивні варіанти взаємодії, тим самим формуючи соціальне мислення та емоційну грамотність [4, с.272].

Важливою складовою є також цифрова творча взаємодія, яка сприяє розвитку співпраці. Інструмент BookCreator дозволяє створювати спільні електронні книжки, де кожен учень є співавтором. Такі колективні видання – «Клас дружби» чи «Доброта в нашому житті» – формують відчуття причетності, поваги до внеску інших та навички кооперативної творчості. Подібний ефект дають групові відеопроєкти, створені у WeVideo чи Clipchamp, коли діти разом працюють над відеороликами, що відображають позитивні соціальні практики класу.

Окрему роль відіграють інноваційні технології, які підтримують соціальну інклюзію. Застосування візуальних таймерів, застосунків для розвитку емоцій (MoodMeter, SmilingMind), інклюзивних AR-книжок або електронних рефлексивних щоденників допомагає дітям з підвищеною тривожністю, сором'язливістю або соціальними труднощами відчувати себе впевненіше, краще розуміти себе та поступово включатися у колектив.

Загалом інноваційні технології значно розширюють соціальний досвід молодших школярів і створюють умови, у яких взаємодія стає більш природною, безпечною, емоційно збагаченою та конструктивною. Вони сприяють розвитку в дітей не лише навичок комунікації, а й емпатії, відповідальності, співпереживання, вміння працювати в команді, що є основою для формування здорових і тривалих стосунків з однолітками [44].

Стрімкий розвиток цифрових технологій відкриває нові можливості для підтримки соціалізації молодших школярів, зокрема через створення інтерактивного, гнучкого та емоційно безпечного освітнього середовища. Інноваційні інструменти дозволяють моделювати різноманітні форми взаємодії, розширювати соціальний досвід дітей, формувати навички конструктивного спілкування та сприяти розвитку емпатії, саморегуляції й відповідальної поведінки. На основі теоретичного аналізу та практичних прикладів виділено ключові категорії інноваційних технологій, які мають найбільший потенціал у формуванні партнерських стосунків між учнями. У таблиці 2.9. представлено систематизовану характеристику цих технологій – від цифрової співпраці та медіаторчості до AR/VR-рішень і технологій інклюзивної підтримки. Така класифікація дозволяє комплексно оцінити можливості сучасних інструментів для розвитку конструктивної взаємодії у молодших школярів та визначити найбільш ефективні шляхи їхнього застосування в освітньому процесі.

Таблиця 2.9.

***Інноваційні технології для формування конструктивних стосунків
молодших школярів***

Категорія інноваційної технології	Інструменти / ресурси	Соціалізаційне призначення	Приклади реалізації в молодших класах	Очікувані результати
<i>Цифрова співпраця (co-creation tools)</i>	Padlet, Jamboard, Canva Whiteboard	Створення простору для обміну ідеями, спільного продукту, узгодження думок	• «Дошка дружби» (учні пишуть, що цінують у друзях) • Спільний мініплакат «Наш клас – одна команда»	Уміння домовлятися, толерантність до ідей інших, розвиток колективної відповідальності
<i>Медіатворчість як форма соціальної самопрезентації</i>	BookCreator, WeVideo, Clipchamp	Розвиток уміння розповідати про себе, бачити індивідуальність інших, приймати різні точки зору	• Створення цифрової книжки «10 добрих справ нашого класу» • Груповий ролик «Як ми вирішуємо суперечки»	Підвищення самооцінки, розвиток емпатії, навичок комунікації
<i>Технології емоційної взаємодії</i>	Mood Meter, SmilingMind, ZenApp Kids, емоційні онлайн-щоденники	Регуляція емоцій, розвиток здатності розпізнавати та описувати емоції	• «Емоційна пауза» через застосунок • Ведення цифрового щоденника емоцій	Зменшення конфліктності, розвиток емоційної грамотності
<i>Соціальні історії та цифрові сценарії</i>	ToonTastic, Storyboarder, My Story Book	Моделювання соціальних ситуацій у безпечному середовищі	• Мультфільм «Як запросити друга до гри?» • Комікс «Що робити, коли виникає суперечка?»	Усвідомлення соціальних норм, тренування конструктивних стратегій поведінки
<i>Гейміфікаційні технології для</i>	ClassD	Позитивн	• Бали за	Підвищення

Категорія інноваційної технології	Інструменти / ресурси	Соціалізаційне призначення	Приклади реалізації в молодших класах	Очікувані результати
<i>соціальної поведінки</i>	ojo, Baamboozle, Quizizz, Kahoot	є підкріплення соціально схвалюваної поведінки, колективні досягнення	«взаємодопомогу», «слухання», «я-висловлювання» • Квізи з соціальних ситуацій	мотивації до конструктивної поведінки, розвиток командності
<i>AR / VR-технології</i>	Quiver, AR-cards, Oculus VR Kids	Створення імітованих соціальних ситуацій для безпечного тренування навичок	• AR-картка «Мій друг засмутився – що я можу зробити?» • VR-сценарій «Командна гра»	Емпатійне занурення, формування соціальних стратегій без стресу
<i>Онлайн-комунікація та соціальні міні-мережі (закриті шкільні)</i>	Google Classroom Stream, ClassTag	Формування культури цифрової взаємодії; розвиток ввічливого онлайн-спілкування	• Обмін мікроповідомленнями «Похвалю друга» • Онлайн-обговорення вражень після групових проєктів	Розвиток цифрової комунікативної культури, безпечна взаємодія
<i>Технології підтримки інклюзії</i>	Візуальні таймери, Read&Write, адаптивні платформи	Підтримка дітей з тривожністю, мовленнєвими та соціальними труднощами	• Індивідуальні цифрові підказки («Що сказати другу?») • Таймер «спокійної паузи»	Підвищення соціальної впевненості, включеність у колектив

Отже, інноваційні технології виступають важливим інструментом формування конструктивних стосунків між молодшими школярами, оскільки вони забезпечують багатовимірну, гнучку й емоційно безпечну модель соціальної взаємодії. Використання цифрових платформ кооперативного навчання, засобів медіаторності, AR/VR-ситуацій, гейміфікаційних систем

соціальної поведінки та інструментів підтримки інклюзії дозволяє кожній дитині отримати позитивний досвід співпраці, рефлексії, емоційного самоконтролю та взаєморозуміння. Ці технології не лише збагачують соціальний досвід учнів, а й створюють умови для появи стійких навичок емпатії, відповідальності та партнерства, що в подальшому сприяє формуванню здорового соціального середовища у класному колективі.

Інноваційні технології стають потужним ресурсом формування конструктивних стосунків між молодшими школярами, оскільки вони:

- ✓ створюють різноманітні форми соціальної практики;
- ✓ знижують напруження у взаємодії;
- ✓ моделюють безпечні соціальні ситуації;
- ✓ активізують емоційний інтелект;
- ✓ сприяють інклюзії та підтримці дітей групи ризику;
- ✓ забезпечують високу мотивацію до співпраці;
- ✓ формують цифрову комунікативну культуру.

Таким чином, інноваційні технології не просто збагачують освітній процес, а стають структурним елементом соціалізаційного середовища, яке сприяє розвитку конструктивної взаємодії, емпатії, відповідальності та партнерства між учнями.

Висновки до розділу 2

У другому розділі дослідження було здійснено комплексний аналіз та емпіричне обґрунтування педагогічних умов, які забезпечують успішну соціалізацію молодших школярів у стосунках з однолітками. На основі отриманих результатів констатувального етапу, а також узагальнення сучасних наукових підходів, виявлено, що процес соціального становлення дітей молодшого шкільного віку значною мірою залежить від цілеспрямованої, структурованої та продуманої діяльності педагога, який виступає модератором, фасилітатором, організатором і медіатором дитячої взаємодії.

Насамперед, аналіз констатувального етапу засвідчив наявність суттєвих розбіжностей у рівнях соціалізації учнів та виявив типові труднощі у міжособистісних взаєминах: недостатній розвиток комунікативних умінь, труднощі у встановленні контактів, наявність ізольованих або тривожних дітей, нерівномірний розподіл статусів у класному колективі. Виокремлено також групи дітей, які потребують додаткової педагогічної підтримки – учнів з низькою комунікативною активністю, обмеженим колом соціальних контактів або труднощами у конструктивному розв'язанні конфліктів. Результати соціометричних вимірів, спостережень і анкетування підтвердили важливість раннього виявлення таких груп та створення цілеспрямованих умов для їхньої адаптації й включення у взаємодію.

Обґрунтування педагогічних умов показало, що ключовими чинниками успішної соціалізації молодших школярів виступають: особистісно зорієнтована діяльність учителя, різноманіття форм взаємодії, емоційно безпечне середовище та впровадження інноваційних засобів підтримки комунікації. Значна увага була приділена ролі вчителя початкових класів, оскільки саме його поведінкові моделі, стиль спілкування та організація навчальної діяльності формують основу соціальних компетентностей учнів.

Особливе значення у процесі соціалізації мають форми та методи педагогічної підтримки. Доведено, що поступове ускладнення взаємодії – від

парних завдань до групових і колективних – сприяє розвитку гнучких комунікативних умінь, відповідальності, навичок кооперації та партнерської взаємодії. Парна робота створює умови для безпечного тренування діалогічних навичок; групові форми формують соціальні ролі й навички домовленості; колективні справи сприяють згуртованості та розвитку емпатії. Інтерактивні методи, моделювання соціальних ситуацій, ігрові вправи й техніки педагогічної фасилітації забезпечують природний, емоційно комфортний спосіб опанування навичок конструктивної поведінки.

Окрему увагу було приділено сучасним інноваційним технологіям соціалізації. Цифрові платформи для співпраці, застосунки емоційної рефлексії, інструменти медіаторчості, AR/VR-ситуації та гейміфікаційні рішення значно розширюють можливості вчителя у створенні інтерактивного, гнучкого й інклюзивного соціального простору. Такі технології дозволяють безпечно моделювати різні соціальні сценарії, формувати в учнів навички саморегуляції, сприяти розвитку емпатії, знижувати конфліктність та підтримувати конструктивне онлайн- і офлайн-спілкування. Використання інноваційних засобів робить процес соціалізації не лише ефективним, а й близьким до сучасного цифрового світу дитини.

Узагальнюючи підсумки розділу, можна стверджувати, що успішна соціалізація молодших школярів є результатом цілеспрямованої, комплексної та науково обґрунтованої педагогічної діяльності, яка включає створення емоційно безпечного середовища, моделювання різноманітних форм взаємодії, впровадження інтерактивних та інноваційних технологій, а також забезпечення індивідуальної підтримки кожної дитини. Саме сукупність цих умов дозволяє формувати в учнів культуру спілкування, здатність до співпраці, відповідальність, повагу до інших та готовність будувати конструктивні стосунки з однолітками.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило всебічно розкрити проблему соціалізації молодших школярів у стосунках з однолітками, визначити ключові закономірності цього процесу, теоретично обґрунтувати його сутність і педагогічні умови, а також емпірично підтвердити ефективність розробленої системи педагогічного супроводу. У межах роботи було реалізовано комплексний підхід, який поєднав теоретико-аналітичні, діагностичні та практико-орієнтовані методи дослідження, що забезпечило отримання цілісних, узгоджених і достовірних результатів.

У першому розділі дослідження здійснено аналіз наукової літератури з проблеми соціалізації дитини молодшого шкільного віку. На основі узагальнення ідей учених встановлено, що соціалізація молодшого школяра є цілісним, багатовимірним процесом, який охоплює засвоєння соціальних норм, формування моральних уявлень, розвиток навичок комунікації, здатності до співпраці й конструктивної поведінки. Особливістю цього процесу є його висока залежність від виховних впливів і соціального середовища, до якого належать сім'я, школа, дитячий колектив, медіапростір.

Визначено, що молодший шкільний вік є сенситивним періодом для формування комунікативних і соціальних умінь, оскільки у цей час відбуваються важливі зміни в емоційній сфері дитини, зростає потреба у взаємодії з ровесниками, формується здатність до співпереживання та морального оцінювання. У роботі було встановлено, що міжособистісні стосунки у дитячому колективі мають вирішальний вплив на соціальний розвиток молодшого школяра: позитивні взаємини сприяють формуванню впевненості, відповідальності, соціальної активності, тоді як конфлікти або ізоляція можуть призводити до тривожності, емоційного напруження й труднощів у спілкуванні. Узагальнено, що соціалізація на цьому етапі має двосторонній характер: дитина не лише засвоює соціальні норми, а й активно впливає на соціальне середовище, моделює власні форми поведінки та способи взаємодії.

У другому розділі, проведено констатувальне дослідження соціалізації молодших школярів, яке включало використання соціометрії, анкетування вчителів, спостереження, аналіз групової роботи, методики оцінки соціальних і комунікативних навичок. Отримані результати дали змогу визначити рівні соціалізації дітей та виявити характер їхніх взаємин у класному колективі.

Було встановлено, що учні демонструють різні рівні сформованості соціальних навичок – високий, середній і низький. Найбільшу групу становлять діти із середнім рівнем соціальної компетентності, які потребують систематичних педагогічних впливів для формування навичок саморегуляції, емпатії та конструктивного діалогу. Аналіз статусної структури класу показав наявність лідерів, прийнятих, нейтральних та ізольованих учнів; останні дві групи потребують особливої уваги педагогів через занижену соціальну активність, труднощі в комунікації та низький рівень включеності в групу.

Типові труднощі у міжособистісних стосунках молодших школярів пов'язані з конфліктністю, труднощами у поділі ресурсів, низьким рівнем уміння домовлятися, невмінням виражати емоції в соціально прийнятній формі, а також зі страхом ініціювати контакт. Усі ці результати стали підґрунтям для розроблення цілеспрямованої системи педагогічних умов соціалізації.

У підрозділі 2.2 та його складових обґрунтовано три ключові педагогічні умови, необхідні для забезпечення успішного соціального становлення учнів:

1) Роль учителя як провідного агента соціалізації. Встановлено, що учитель початкових класів відіграє центральну роль у формуванні комунікативної культури дітей, оскільки він виступає носієм етичних норм, організатором взаємодії, медіатором у конфліктах, фасилітатором емоційного розвитку та менеджером соціальних процесів. Моделі поведінки, які демонструє педагог, стають для учнів основою формування власних соціальних стратегій. Створення емоційно безпечного середовища,

застосування ненасильницької комунікації, підтримка дітей групи ризику – усе це сприяє позитивній динаміці соціального розвитку молодших школярів.

2) Використання різноманітних форм і методів педагогічної підтримки. Доведено, що соціалізація є більш успішною, коли вчитель цілеспрямовано організовує взаємодію різного рівня складності – від парної до колективної. Інтерактивні, ігрові, фасилітативні, тренінгові та моделювальні методи дозволяють дітям практикувати конструктивні соціальні ролі, відпрацьовувати навички комунікації та кооперації, роблять процес соціального навчання природним, емоційно комфортним і привабливим для учнів.

3) Застосування інноваційних технологій у формуванні конструктивних стосунків. Сучасні цифрові інструменти (Padlet, BookCreator, ClassDojo, Kahoot, AR/VR-технології, емоційні застосунки) відкривають нові можливості для розвитку комунікативної та соціальної компетентності дітей. Вони дозволяють моделювати реальні та віртуальні соціальні ситуації, сприяють розвитку емпатії, саморегуляції, командної взаємодії, достатньо ефективні в роботі з дітьми з тривожністю чи труднощами комунікації. Упровадження таких технологій робить соціалізацію гнучкою, сучасною та інклюзивною.

Отже, проведене дослідження переконливо доводить, що соціалізація молодших школярів у стосунках з однолітками є складним, динамічним і багаторівневим процесом, результат якого залежить від педагогічної взаємодії та створених умов. Соціалізаційний розвиток дитини є найбільш успішним за умови:

- ✓ ціннісно орієнтованої поведінки вчителя, який виступає зразком соціальної культури;
- ✓ організації емоційно безпечного освітнього середовища, що сприяє відкритості та довірі;
- ✓ систематичного використання різних форм взаємодії (парної, групової, колективної);

- ✓ застосування інтерактивних, ігрових та фасилітативних методів;
- ✓ використання інноваційних цифрових технологій, які розширюють можливості взаємодії та підтримки учнів;
- ✓ адресної підтримки дітей, які демонструють труднощі соціалізації;
- ✓ цілісного управління соціальними процесами у класі.

Усі ці умови в комплексі забезпечують формування високого рівня соціальної компетентності, здатності до співпраці та конструктивного вирішення конфліктів, створюють передумови для гармонійного особистісного розвитку молодших школярів та їх адаптації до соціуму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаптація дитини до школи / Упоряд. : С.Максименко, К. Максименко, О.Главник. К. : Мікрос-СВС, 2003. 111 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2-х кн. Кн. 1 : Особистісно орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади : наук. видання. Київ : Либідь, 2003. 208 с.
3. Бібік Н. М. Соціалізація молодших школярів у взаємозв'язку урочної та позаурочної діяльності методичний посібник. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2020. 104с.
4. Білоконна Н.І. Гра як засіб соціалізації особистості молодшого школяра. *Педагогіка вищої та середньої школи* : зб. наук. праць. 2004. № 7. С.272- 276.
5. Бітянова М.Р. Дитина у школі : технології розвитку. К.: Главник, 2007. 144 с.
6. Божович Л. І. Особистість та її формування в дитячому віці. Київ : Просвіта, 2010. 278 с.
7. Бойко В. В., Ковальов О. Г., Панферов В. М. Соціально-психологічний клімат колектива та особистості. Київ: Наукова думка, 2013. 207 с.
8. Будник О. Психолого-педагогічний супровід соціалізації молодших школярів: проблеми підготовки майбутнього вчителя. *Гірська школа українських Карпат*. 2016. № 14. С. 133-139.
9. Варяниця Л. О. Соціалізація молодших школярів у просторі дитячої субкультури. *Гуманізація навчально-виховного процесу*: Зб. наук. пр. Вип. XXVIII. Слов'янськ: Вид. центр СДПУ, 2005. С. 98-110.
10. Гузенко В. А., Тодорцева Ю.В. Психологічна діагностика: [навч.-метод. посіб.]. О.: БукаєвВадимВікторович [вид.], 2013. 267 с.
11. Дудик Н. Особливості соціалізації молодших школярів. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. 2008. Вип. 24. С. 90-94. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppps_2008_24_15

12. Жигайло О. О. Формування Я-концепції молодших школярів в умовах модернізації навчально-виховного процесу. *Проблеми та перспективи розвитку наук в умовах глобалізації* : Матеріали II-ї Всеукр. наук. конф. (Тернопіль, 7 лист. 2006 р.). Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2006. С. 144-151.

13. Жигайло О. О. Я-концепція і учбова діяльність молодших школярів. *Збірник наукових праць*. Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПНУ України / за ред. С. Д. Максименка. К., 2006. Т. VIII, Вип. 8. С. 86-91.

14. Заброцький М. М., Шапошникова Ю. Г. Педагогічна психологія. Лекції [Текст]: [навч. посіб.]. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2017. 144 с.

15. Зливков В. Проблема особистісної та професійної самоідентифікації в сучасній психології. *Соціальна психологія*. №5. 2006. С.128-136.

16. Каретна О.О. Труднощі в процесі соціалізації дітей молодшого шкільного віку. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2022. № 35. С. 57-60.

17. Коберник Г. Соціалізація особистості молодшого школяра в умовах навчального середовища. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2011. №39 (2). С.123-128. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppps_2011_39%282%29__20

18. Кравченко Т. В. Соціалізація дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи : монографія. Київ : Фенікс, 2009. 416 с.

19. Кравченко Т. В. Сутнісні характеристики соціалізації. *Педагогіка і психологія*. 2007. № 3 (56). С. 11-19.

20. Кравченко Т. В. Теоретико-методичні засади соціалізації дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Київ, 2010. 40 с.

21. Кратінов М.С. Соціальна робота: історія, теорія та практика: Наук. навч.-метод. посібник. Луганськ: Альма-матер, 2002. Ч. I. 158 с.

22. Куницяна В. М., Казарінова Н. М., Поголіпа В. М. Міжособистісне спілкування : посібник для вузів. Харків: 2001. 544 с.

23. Ларіонова В. Моральний вибір: феномен свідомості і поведінки. *Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки*. 2012. Вип. 16. С. 120-126. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpu_filos_psihol_2012_16_23
24. Литвиненко С.А., Ямщицький В.М. Дитина і середовище: проблеми взаємодії. *Оновлення змісту та методів навчання і виховання в закладах освіти*: Зб наук. пр. Вип. 22. Рівне: РДГУ, 2002. С. 216-219.
25. Максименко С.Д. Психологія особистості. К. : Видавництво ТОВ „КММ”, 2007. 296 с.
26. Малахова О.В. Педагогічні умови соціалізації молодших школярів у стосунках з однолітками: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Луганський національний педагогічний ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2007. 209 с.
27. Матус В. В. Роль колективу у формуванні особистості учня. *Педагогічні науки* : зб. наук. праць. 2012. Вип. 62. С. 157-161.
28. Москаленко В.В. Соціалізація особистості : монографія К. : Фенікс, 2013. 540 с.
29. Москаленко Л.С. Усвідомлення молодшими школярами власного соціального статусу . *Вісник післядипломної освіти* : зб. наук. праць. К.: Геопринт. Вип. 7. 2008. С. 200-208.
30. Мудрик А. В. Спілкування як фактор виховання школярів. Харків : Педагогіка, 2018. 274 с.
31. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / za zag. red. N.M. Bibik. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
32. Новіцька І. В., Колодяженська Т. М. Педагогічні умови соціалізації молодших школярів у стосунках з однолітками. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. Випуск 2 (93). 2018. С. 97-102.
33. Орбан-Лембрик Л. Соціальна поведінка як спосіб вияву активності особистості. *Соціальна психологія*. 2004. № 5 (7). С. 12-19.

34. Пальчевський С. С. Педагогіка : навчальний посібник. Київ : Каравела, 2007. 576 с.
35. Папуча М.В., Кричківська Т.Д. Особистість, розвиток, соціалізація, виховання. Ніжин: РВВ НДПУ ім. Гоголя, 2001. 148 с.
36. Парсонс Т. Соціальна структура і особистість [зб. творів] / Талкот Парсонс ; пер. з англ. В. Верлоки і В. Кебуладзе. К. : Дух і літера, 2005. 337с.
37. Пеньківська Н. Розвиток здатності до самоаналізу у процесі особистісного становлення молодшого школяра. *Психологія і суспільство*. 2006. С.113-120.
38. Передерій О. Л. Психолого-педагогічні аспекти соціалізації учнів молодшого шкільного віку. *Innovative solutions in modern science*. 2017. № 4(13). URL: <http://naukajournal.org/index.php/ISMSD/article/viewFile/1202/1308>
39. Предик А., Ялимов О. Впровадження елементів соціально-емоційного навчання в освітній процес сучасної початкової школи / *Трансформація початкової освіти в епоху змін: виклики та можливості*: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, присвяченої пам'яті професора Івана Руснака, м. Чернівці, 1 травня 2025 року / за наук. ред. д. пед. наук С.З. Романюк. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2025. 261 с. С.196-201.
40. Психологічний словник / за ред. В. І. Войтка. Київ : Вища школа, 1982. 655 с.
41. Радул В. Соціалізація й розвиток особистості. *Шлях освіти*. 2006. №2. С. 7–13.
42. Психологічний супровід школярів / Упор. Т. Гончаренко. К. : Ред. загальнопед. газ., 2005. 128 с.
43. Психолого-педагогічні основи процесу самотворення особистості: монографія / Л.З. Сердюк, Т.М. Яблонська, І.В. Данилюк, О.І. Пенькова, Н.Д. Володарська [та ін.] ; за ред. Л.З. Сердюк. К. : Педагогічна думка, 2015. 197 с.

44. Савченко С.В., Загородний Ю.І. Педагогічна підтримка соціалізаційного процесу в контексті особистісно зорієнтованого підходу. *Освіта Донбасу*. 2003. №2 (97). С. 5-10.
45. Саханюк С.А. Тренінг соціальної адаптації першокласників. *Практична психологія та соціальна робота*. 2005. №9. С.24-34.
46. Скоморовська І. А. Педагогіка початкової школи : навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2014. 182 с.
47. Сорока О. В. Особливості соціалізації молодших школярів засобами арттерапії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. 2011. Вип. 20. С.138-140.
48. Соціально-психологічний словник / Авт-уклад. В.М. Галицький, О.В. Мельник, В.В. Синявський. К., 2004. 250 с.
49. Соціологія : словник термінів і понять / упорядники : Біленький Є. А., Дебой В. М., Козловець М. А., Котвицький А. А., Саух І. В., Федоренко В. О., Цибульський В. О., Жаловага В. О. / за заг. ред. Біленького Є. А. і Козловця М. А. Київ : Кондор, 2006. 372 с. 79.
50. Соціологія: терміни, поняття, персоналії: навчальний словник-довідник / за заг. ред. В. М. Пічі. Київ : Каравела; Львів: Новий світ-2000, 2002. 480 с.
51. Становлення особистості школярів з різними навчальними досягненнями в онтогенетичному просторі : монографія / за ред. М. Т. Дригус. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 154 с.
52. Степанов М. М. Психологічна енциклопедія. К. 2006. 424с.
53. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу. Вибрані твори : в 5 т. Київ : Радянська школа, 1976. Т. 1. С. 403-637.
54. Сухомлинський В.О. Про виховання / авт.-сост. вступит. очерків С. Соловейчик. 4-те вид. Київ: Просвіта, 2009. 270 с.
55. Тітов І.Г. Розвиток творчої уяви молодших школярів : навчально-методичний посібник для шкільних психологів та вчителів . Полтава : Астрєя, 2006. 112 с.

56. Федоренко Ю. Роль групових норм в процесі регуляції поведінки особистості та групи. *Соціальна психологія*. 2006. №6. С.95-104.
57. Філософський словник соціальних термінів. Вид. третє, доп. Х.: “Р.И.Ф.”, 2005. 672 с. С. 540.
58. Фіцула М. М. Педагогіка: навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. Київ : Видавничий центр «Академія», 2002, 528с.
59. Хващевська О.О. Організаційно-педагогічні умови соціалізації молодших школярів. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2017. Вип. 2. С. 266-272. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/domtp_2017_2_33
60. Хващевська О. О. Особливості соціалізації молодших школярів. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science* 4(8), Vol.1, June 2018. p. 51-58 URL: <https://ws-conference.com/>
61. Червінська І. Б., Довбенко С. Ю. Теоретико-методичні засади виховної роботи в початковій школі : метод. посіб. для студ. Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпат. Нац.. ун-ту ім. В. Стефаника, 2012. 515 с.
62. Шапар В. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів. Харків: Прапор, 2009. 669 с.
63. Шахова О. Г. Соціальна психологія особистості : навчальний посібник. Харків: Контраст, 2019. 116 с.
64. Юдіна Н.О. Мотивація молодших школярів. Полтава, 2002. 40 с.
65. Яблонська Т.М. Розвиток ідентичності дитини в системі сімейних взаємин : монографія. Суми: Вид-во СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2013. 444 с.
66. Ялимов О. Освітнє середовище як фактор успішної соціалізації молодших школярів (наук.керівник доц. Предик А.А). *Тези доповідей студентської наукової конференції Чернівецького національного університету (16–17 травня 2025 року). Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи*. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2025. 197 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Соціометрія Дж. Морено (адаптована для молодших школярів)

Мета методики:

Дослідити структуру міжособистісних стосунків у класі, визначити рівень прийнятності учня в групі, виявити лідерів, прийнятих, нейтральних та ізольованих дітей.

Обладнання:

- індивідуальні бланки запитань;
- список класу;
- яскраві смайлики/фішки (за потреби, для наймолодших дітей).

Інструкція для учнів (адаптована):

«Уяви, що завтра у нашому класі буде цікава спільна справа. Тобі потрібно обрати **трьох однокласників**, з якими ти хотів(ла) б працювати разом. Запиши їх імена. Потім вибери **одну дитину**, з якою тобі було б трохи складно працювати».

Для 1–2 класів можна провести у формі гри:

«У тебе є **три сонечка** — подаруй їх тим, з ким хочеш бути в одній команді.

І одна **хмаринка** — тому, з ким тобі було б важче працювати».

Бланк для учня:

З ким би ти хотів/хотіла працювати разом?

З ким тобі було б найважче співпрацювати?

Обробка результатів:

+3 бали — перший вибір

+2 бали — другий

+1 бал — третій

–1 бал — негативний вибір

Критерії інтерпретації:

Лідери — ≥ 6 балів

Прийняті — 3–5 балів

Нейтральні — 1–2 бали

Ізольовані — ≤ 0 балів

Методика «Комунікативні вміння школяра»

(Л. П. Буєва, адаптація Л. Ясюк)

Мета: Оцінити сформованість основних комунікативних умінь молодших школярів: уміння слухати, висловлювати думку, вести діалог, взаємодіяти у групі.

Форма проведення:

анкетування + спостереження вчителя.

Бланк для учня (адаптований):

Постав ✓ у відповідній клітинці:

Питання	Так	Іноді	Ні
1. Я уважно слухаю, коли зі мною говорять.			
2. Я не перебиваю інших.			
3. Мені легко висловити свою думку.			
4. Я можу попросити про допомогу.			
5. Я вмію співпрацювати у групі.			
6. Я можу пояснити товаришу завдання.			
7. Я можу заспокоїтися, коли сердитий.			

Обробка:

«Так» — 2 бали

«Іноді» — 1 бал

«Ні» — 0 балів

Максимум — 14 балів

Рівні:

12–14 балів — високий рівень комунікативної компетентності**8–11 балів** — середній**0–7 балів** — низький

Спостереження за поведінкою учнів у групових формах роботи

Мета: Визначити типові моделі взаємодії учнів у групі, рівень включення у спільну діяльність, прояви лідерства, відповідальності, конфліктності.

Схема спостереження (заповнює вчитель/дослідник):

Параметр	Опис прояву	Шкала (0–2)
Уміння слухати інших	не слухає / частково / уважно слухає	0–2
Уміння висловлюватися	мовчить / інколи говорить / активно висловлюється	0–2
Внесок у спільну роботу	не бере участі / за потреби / активний учасник	0–2
Уміння домовлятися	конфліктує / частково співпрацює / домовляється	0–2
Ставлення до критики	ображається / приймає частково / адекватно реагує	0–2
Соціальна роль	пасивний / звичайний учасник / лідер	0–2

Інтерпретація:

10–12 балів — високий рівень групової взаємодії

6–9 балів — середній

0–5 балів — потребує підтримки

**Методика «Карта соціальної компетентності молодшого школяра»
(авторська компіляція)**

Мета: комплексно оцінити сформованість ключових компонентів соціальної компетентності.

Структура карти:

Оцінюються чотири блоки:

Комунікативний компонент

- уміння слухати
- уміння почати розмову
- уміння просити про допомогу
- використання ввічливих формул

Емоційний компонент

- розпізнавання власних емоцій
- уміння розпізнавати емоції інших
- уміння управляти емоціями

Поведенковий компонент

- дотримання правил
- конструктивна поведінка у конфлікті
- відповідальність за спільну справу

Соціальна взаємодія

- участь у групі
- уміння приймати критику
- підтримка однолітків

Оцінювання:

кожен показник — 0, 1 або 2 бали.

24–32 бали — високий рівень

14–23 бали — середній

0–13 балів — низький рівень соціальної компетентності

Бесіди та анкетування вчителів

Мета: Визначити професійну оцінку рівня соціалізації дітей і педагогічних умов, які вчитель застосовує у класі.

Орієнтовні запитання для бесіди:

- Як ви оцінюєте взаємини у своєму класі?
- Які групи учнів (лідери, прийняті, нейтральні, ізольовані) ви можете виокремити?
- Які труднощі у спілкуванні найчастіше виникають між дітьми?
- Які методи ви вважаєте найбільш ефективними у розвитку соціальних навичок?
- Як ви працюєте з дітьми, у яких є труднощі у спілкуванні?
- Які інноваційні технології або цифрові інструменти ви застосовуєте?
- Що, на вашу думку, найбільше впливає на соціалізацію молодших школярів?

Анкета для вчителя

Оцініть твердження за шкалою 1–5 (1 — не згоден, 5 — повністю згоден):

Твердження	1	2	3	4	5
Діти в моєму класі вміють домовлятися.					
Учні здатні працювати в групі без конфліктів.					
У класі є діти, які потребують додаткової соціальної підтримки.					
Я використовую інтерактивні методи для розвитку співпраці.					
Мені достатньо інструментів для формування соціальних навичок.					
Я використовую інноваційні технології для розвитку взаємодії.					

**Ігрові вправи та завдання для соціалізації молодших школярів у
стосунках з однолітками**

1. Вправа «Команда друзів»

Інтегрує соціометрію (вибір партнерів)

Хід вправи:

Учитель пропонує дітям уявити, що клас вирушає у цікаву подорож (на острів, у космос, у ліс).

Необхідно обрати **трьох однокласників**, яких вони взяли б у команду.

Як це непомітно інтегрує діагностику: діти називають тих, з ким їм комфортно, — це соціометричні «позитивні вибори».

Варіант для 1–2 класу: діти кладуть «сонечко» на ім'я однокласника.

2. Гра «Будівельники мосту»

Інтегрує спостереження групової роботи та комунікативні навички

Суть гри:

Групи дітей отримують набір однакових матеріалів (олівці, кубики, картон) і завдання збудувати **міст дружби**.

Що спостерігає дослідник:

- ✓ хто бере лідерство;
- ✓ чи домовляються;
- ✓ чи слухають одне одного;
- ✓ чи виникають конфлікти;
- ✓ які ролі обирають діти.

Це дає матеріал для **Карти соціальної компетентності**.

3. Вправа «Розмова двох роботів»

Діагностика навичок діалогу та комунікативних умінь (методика Буєвої)

Правила:

Двом дітям пропонують «перетворитися на роботів» і вести коротку розмову за умовою:

— «Робот 1 хоче щось запитати»

— «Робот 2 має відповісти ввічливо і чітко».

Об'єкти спостереження:

- ✓ чи перебивають;
- ✓ чи формулюють чіткі думки;
- ✓ чи дотримуються черговості у діалозі;
- ✓ інтонація, емоції.

Гра знижує тривогу і дає багато даних.

4. Гра «Кола взаємодії»

Для дослідження контактності, комунікативності, емпатійності

Хід:

Учні стають у два кола: внутрішнє й зовнішнє. За сигналом діти з внутрішнього кола повертаються до партнерів і мають виконати маленьке завдання:

- ✓ сказати комплімент;
- ✓ поставити запитання;
- ✓ придумати спільне хобі;
- ✓ попросити про допомогу.

Після кожної взаємодії — «зміна партнерів».

Це дозволяє за 5–7 хвилин отримати десятки проявів комунікативної поведінки.

5. Вправа «Що робити, якщо...»

Інтегрує технологію соціальних історій

Учитель читає або показує картки:

«Друг не хоче гратися»

«Хтось образився»

«Двоє хочуть одну іграшку»

«Однокласник упав і плаче»

Завдання дітей:

розказати або інсценувати, що вони зробили б у цій ситуації.

Це дозволяє оцінити:

- ✓ рівень емпатії;
- ✓ навички конструктивної поведінки;
- ✓ емоційну реакцію;
- ✓ уміння знаходити рішення.

6. Міні-гра «Скринька емоцій»

Оцінює емоційну грамотність та саморегуляцію

Матеріали: скринька з картками емоцій (радість, здивування, страх, сум, гордість...).

Завдання:

дитина витягує картку та розповідає:

- ✓ коли вона відчувала цю емоцію;
- ✓ що допомагає впоратися з нею;
- ✓ як розпізнати цю емоцію у іншої людини.

Це корисно для **емоційного компоненту соціальної компетентності**.

7. Гра «Чарівний стілець»

Спостереження включеності та самооцінки

Один стілець — «чарівний». Дитина сідає і має сказати про себе щось хороше або розповісти про добру справу.

Спостереження дає дані про:

- ✓ впевненість;
- ✓ самооцінку;
- ✓ відкритість;
- ✓ комунікативний рівень.

8. Гра «Веселка думок»

Перевіряє навички висловлення думки та прийняття чужої позиції

Учитель ставить запитання: **«Що таке дружба?», «Яким має бути добрий друг?», «Чому інколи виникають суперечки?»**

Учні пишуть свою думку на «промінчиках веселки» (кольорових смужках), потім читають їх у групі. Це забезпечує:

- ✓ діагностику уміння висловлюватися;
- ✓ виявлення ціннісних орієнтацій;
- ✓ уміння приймати різні думки.

9. Вправа «Секретний друг»

Дослідження прихованої соціальної динаміки

На тиждень кожен учень отримує ім'я «секретного друга», якому має робити добрі справи (не розкриваючи себе). Після завершення тижня діти діляться враженнями.

Методика дає можливість побачити:

- ✓ хто проявляє ініціативу;
- ✓ хто пасивний;
- ✓ як діти реагують на доброту;
- ✓ кого найчастіше згадують.

10. Гра «Місток рішень»

Оцінка вміння розв'язувати конфлікти

На підлозі «місток» з трьома клітинками: 1 — *проблема*, 2 — *моє рішення*, 3 — *спільне рішення*.

Дітей просять пройти місток, пояснюючи кожен крок.

Це чудово показує:

- ✓ чи дитина розуміє суть конфлікту;
- ✓ чи думає про іншого;
- ✓ чи може запропонувати компроміс.

**Результати дослідження міжособистісних стосунків молодших
школярів**

Тип міжособистісних стосунків	Кількість учнів (%)	Характеристика проявів
Позитивні стосунки	60 %	Високий рівень прийняття однолітками; активність у взаємодії; наявність кількох друзів; здатність до співпраці та підтримки.
Нейтральні стосунки	30 %	Ситуативна взаємодія; відсутність конфліктів; стримана або пасивна позиція у груповій діяльності; залежність від ініціативи інших.
Конфліктні стосунки	10 %	Низький рівень виборів у соціометрії; труднощі у роботі в групах; часті суперечки; емоційна нестійкість; можливі ознаки соціальної ізоляції.

**Типові труднощі у міжособистісних відносинах молодших школярів
та їхні причини**

Група труднощів	Прояви	Причини виникнення
Комунікативні труднощі (≈ 41 %)	- труднощі у висловленні думок; - невміння слухати; - сором'язливість або гіперактивність; - порушення діалогу	- різний рівень мовленнєвого розвитку; - невпевненість, низька самооцінка; - відсутність досвіду парної/групової роботи; - недостатня кількість вправ на комунікацію
Емоційно-поведінкові труднощі (≈ 33 %)	- імпульсивні реакції; - образливість, плаксивість; - труднощі самоконтролю; - схильність до конфліктів	- низький рівень емоційної саморегуляції; - висока емоційна чутливість; - вплив сімейного середовища; - відсутність моделей конструктивної поведінки
Соціально-рольові труднощі (≈ 22 %)	- невміння обрати роль у групі; - уникання відповідальності; - порушення розподілу обов'язків; - пасивність у спільних завданнях	- слабкі навички співпраці; - нерозуміння правил групової роботи; - відсутність досвіду у командній діяльності; - соціальна невпевненість або ізоляція